

Аналітичний звіт

«Табори російської пропаганди»: куди і навіщо Росія вивозить дітей з тимчасово окупованих територій

КИЇВ 2024

Авторки: Тетяна Личко, Ольга Шаповал
Моніторинг: Тетяна Личко, Ольга Шаповал, Ольга Лотоцька-Колесніченко, Софія Нужна,
Євгенія Рєвнівцева
Загальна редакція: Юлія Шекет
Верстка і дизайн: Максим Афанасьєв

Аналітичний звіт «Табори російської пропаганди»: куди і навіщо Росія вивозить дітей з окупованих територій / Т. Личко, О. Шаповал. — Київ: ЦГП «Альменда», 2024. — 56 с.

Аналітичний звіт підготовлений Центром громадянської просвіти «Альменда» в рамках проєкту «Дитинство без кайданів: Протистояння впливу окупації». Проєкт реалізується за фінансової підтримки Міністерства закордонних справ Чеської Республіки в рамках Transition Promotion Program.

Погляди, викладені у цьому матеріалі, належать авторам і не відображають офіційної позиції МЗС Чеської Республіки.

Центр громадянської просвіти «Альменда» (ЦГП «Альменда») — громадська організація, зареєстрована в Ялті 2011 року. До 2014 року пріоритетним напрямом діяльності організації була просвіта в сфері прав людини. В 2014 році через окупацію Криму організація змушена була переїхати до Києва. Нині пріоритетним напрямом діяльності організації є забезпечення систематичного збору точних, своєчасних, перевірених даних щодо брутальних порушень, здійснених стосовно дітей в ситуаціях збройного конфлікту

Під час підготовки моніторингових звітів ЦГП «Альменда» керується принципами об'єктивності, достовірності й своєчасності.

Детальніше про Центр громадянської просвіти «Альменда»: <http://almenda.org>

Електронна пошта: info@almenda.org

ЗМІСТ

Скорочення, використані у Звіті	4
Резюме	5
Методологія	8
Обмеження методології	8
Цілі дослідження	8
1. Табори Російської Федерації	9
1.1. Далекосхідний федеральний округ	10
1.2. Південний федеральний округ	12
1.3. Північно-західний федеральний округ	17
1.4. Північно-кавказький федеральний округ	22
1.5. Приволзький федеральний округ	24
1.6. Сибірський федеральний округ	28
1.7. Уральський федеральний округ	30
1.8. Центральний федеральний округ	32
2. Табори ТОТ	37
2.1. Запорізька область	38
2.2. Автономна Республіка Крим	40
2.3. Місто Севастополь	53

Скорочення, використані у Звіті

АНО — автономна некомерційна організація

ТОТ — тимчасово окупована Російською Федерацією територія України

РФ — Російська Федерація

т. зв. СВО — «спеціальна воєнна операція» — термін, яким в Російській Федерації називають повномасштабне вторгнення в Україну

Резюме

Відразу після окупації територій України Російська Федерація намагається встановлювати тотальний контроль над усіма сферами життя тимчасово підконтрольних їй територій, включно зі сферами формальної й неформальної освіти, відпочинку, культурного життя дітей і молоді.

Подібна практика спостерігається ще з 2014 року на ТОТ Донецької, Луганської областей, АР Крим і міста Севастополь. Однак із початком повномасштабного вторгнення у 2022 році вплив Росії на життя дітей, як на вже окупованих, так і на ново захоплених територіях, значно зріс.

Під виглядом «оздоровлення й відпочинку» одним із головних напрямів російської політики щодо українських дітей з окупованих територій стало вивезення їх до таборів на територію РФ або третіх країн з метою «перевиховання». У деяких випадках це супроводжується депортацією й усиновленням неповнолітніх росіянами. Відповідальними за функціонування механізму незаконного переміщення і депортації дітей з ТОТ є особисто президент РФ Володимир Путін і Уповноважена з прав дитини Марія Львова-Бєлова, за що Міжнародний кримінальний суд у березні 2023 року видав ордери на їх арешт¹.

Проте навіть міжнародне засудження і ймовірність притягнення до відповідальності за воєнні злочини не зупиняють РФ. Більше того, у 2024 році масштаби незаконного переміщення дітей зростають, а таборів програми виховання здебільшого спрямовані на знищення української ідентичності дітей. Зазвичай до процесів мілітаризації, русифікації й індоктринації активно залучаються всеросійські рухи «Двіженіє первих» («Рух перших», рос. — «Движение первых»), «Юнармія» (рос. — «Юнармия»), російське товариство «Знаніє» («Знання», рос. — «Знание»), а російські свята використовуються як привід для проведення пропагандистських заходів. Протягом літа відбулися святкування дня Росії, дня прапора РФ, дня ВМФ тощо.

За інформацією окупаційної влади, понад 25 000 дітей із ТОТ Луганської області під приводом відпочинку вивозили до інших регіонів Росії², понад 13 000 дітей — з ТОТ Донецької області³, з ТОТ Херсонської області — близько 3000⁴, понад 6000 — з ТОТ Запорізької області⁵, а також 174 000 дітей з ТОТ АР Крим отримали так званий відпочинок, зокрема в таборах «праці й відпочинку», в яких майже 4000 школярів щоденно зранку і до 16 години виконували призначені керівництвом табору трудові роботи з озеленення території, «волонтерської» допомоги людям похилого віку тощо⁶. Пріоритетними категоріями для поїздки в табори стали, зокрема: діти учасників т. зв. СВО, сироти й діти, які залишилися без батьківського піклування, діти з інвалідністю, діти загиблих під час виконання службових обов'язків, ті, які стоять на обліку в комісіях у справах неповнолітніх⁷. Весь «відпочинок» дітей з ТОТ, включно з їх незаконним вивезенням, фінансується з бюджету РФ, зокрема т. зв. містами-побратимами та регіонами-шефами.

Такі поїздки найчастіше відбуваються в межах тимчасово окупованих територій (вивіз дітей в табори ТОТ Криму, Севастополя, Бердянська) та території РФ, проте були встановлені випадки вивезення і на територію Білорусі. Зокрема, до Дитячого реабілітаційно-оздоровчого

1 <https://www.icc-cpi.int/news/situation-ukraine-icc-judges-issue-arrest-warrants-against-vladimir-vladimirovich-putin-and#:~:text=Today%2C%2017%20March%202023%2C%20Pre,Ms%20Maria%20Alekseyevna%20Lvova-Belova>

2 <https://dzen.ru/a/ZugdEmOpGQxYr46r?ysclid=m16dcfqb924256637>, архів: archive.md/wip/ZJgNZ

3 <https://dnr-online.ru/v-dnr-podveli-promezhutochnye-itogi-otdyha-i-ozdorovleniya-detej-v-2024-godu/>, архів: archive.md/wip/xy3Xp

4 <https://khogov.ru/news/zhiteli-hersonskoj-oblasti-rf-otpravlyayutsya-na-otdyh-i-ozdorovlenie-v-luchshie-sanatorii-i-lagerya-rossii/>, архів: <https://archive.md/9uTP1>

5 <https://www.edu.ru/news/regiony/bolee-3-500-shkolnikov-iz-zaporozhskoy-oblasti-otd/>, архів: archive.md/wip/k4Tib

6 <https://crimea.mk.ru/social/2024/09/14/otdykhali-i-rabotali-kak-proveli-eto-letu-krymskie-deti.html?ysclid=m1b2aokji6716863557>, архів: archive.md/wip/TF2jb

7 <https://sch49.edusev.ru/about/leto>, архів: archive.md/wip/rXnSr

центру «Лесная поляна»^{8,9}, санаторія «Дубровенка»^{10,11,12}. Детальніше про політику вивезення дітей в табори Білорусі в звіті Freedom House, Регіонального центру прав людини, Центру прав людини ZMINA, «Вясна» й Асоціації колишніх працівників правоохоронних органів Білорусі (БЕЛПОЛ) «Вкрадене дитинство: як білоруський режим стирає ідентичність українських дітей через переміщення, перевиховання та мілітаризацію»¹³.

Вивозячи дітей з тимчасово окупованих територій України, РФ грубо порушує норми міжнародного права в частині заборони на переміщення дітей в інші держави, зокрема і на переміщення в межах окупованих територій (за винятком евакуації, за наявності правомірних для неї підстав):

- ст. 78 Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів встановлює пряму заборону переміщувати дітей в іноземну державу і зазначає єдину виключну обставину, за якої переміщення дітей, що перебувають на окупованій території, може бути дозволене — невідкладні причини, пов'язані зі станом здоров'я чи лікуванням. При цьому наголошується, що така евакуація повинна бути тимчасовою;
- ст. 20 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, де закріплено, що будь-яка пропаганда війни має бути заборонена законом;
- ст. 29 Конвенції про права дитини, яка вказує на те, що освіта дитини має спрямовуватися на підготовку її до свідомого життя у вільному суспільстві в дусі розуміння, миру, терпимості, рівноправності чоловіків і жінок та дружби між усіма народами, етнічними, національними і релігійними групами, а також особами з корінного населення;
- ст. 38, ст. 39 Конвенції про права дитини, які унормовують захист дітей в умовах війни.
- Окрім того, дії РФ щодо переміщення дітей з ТОТ порушують також інші приписи міжнародного гуманітарного права й міжнародного права прав людини. По-перше, ст. 49 IV Женевської конвенції заборонене примусове переміщення мешканців тимчасово окупованих територій. По-друге, використання відпочинку для фактичного перевиховання дітей порушує ст. 8 (право дитини на збереження індивідуальності), ст. 19 (захист дитини від усіх форм фізичного та психологічного насильства, образи чи зловживань), ст. 31 (право дитини на відпочинок і дозвілля) Конвенції про права дитини, стороною якої є і Російська Федерація.

8 <https://sputnik.by/20240315/deti-iz-khersonskoy-oblasti-vpervye-na-otdykhe-v-belarusi-video-1084517054.html>, архів: <https://web.archive.org/web/20240724230643/https://sputnik.by/20240315/deti-iz-khersonskoy-oblasti-vpervye-na-otdykhe-v-belarusi-video-1084517054.html>

9 <https://sputnik.by/20240314/deti-iz-khersonskoy-oblasti-vpervye-priekhali-na-ozdorovlenie-v-belarus-1084501354.html>, архів: <https://web.archive.org/web/20240724230848/https://sputnik.by/20240314/deti-iz-khersonskoy-oblasti-vpervye-priekhali-na-ozdorovlenie-v-belarus-1084501354.html>

10 https://www.tvr.by/news/obshchestvo/v_belarusi_na_ozdorovlenii_i_reabilitatsii_v_lagere_dubrovenka_nakhodyatsya_deti_iz_donbassa/, архів: https://web.archive.org/web/20240804205741/https://www.tvr.by/news/obshchestvo/v_belarusi_na_ozdorovlenii_i_reabilitatsii_v_lagere_dubrovenka_nakhodyatsya_deti_iz_donbassa/

11 <https://wetogether.by/deti-donbassa-poluchivshie-minno-vzryvnye-raneniya-prohodyat-reabilitatsiyu-v-belarusi/>, архів: <https://web.archive.org/web/20240804210858/https://wetogether.by/deti-donbassa-poluchivshie-minno-vzryvnye-raneniya-prohodyat-reabilitatsiyu-v-belarusi/>

12 https://gomeltv.by/news/society/video_mer_gomelya_vladimir_privalov_pozdravil_veteranov_vov_a_i_samsonovu_i_n_e_kasperovicha, архів: <https://archive.is/1kexb>

13 <https://krymbezpravil.org.ua/materialy/vkradene-dytynstvo-iak-biloruskyy-rezhym-styraie-identychnist-ukrainskykh-ditey-cherez-peremishchennia-perevykhovannia-ta-militaryzatsiiu/>, архів: <https://archive.ph/wip/hqZR0>

Місце розташування встановлених таборів, до яких вивозили українських дітей з ТОТ влітку 2024 року

детальніше можна переглянути на карті:

<https://t1p.de/v1vqw>, або за QR-кодом:

Методологія

Звіт охоплює період з 1 червня по 31 серпня 2024 року і ґрунтується на інформації, зібраній громадською організацією «Центр Громадянської Просвіти “Альменда”» (далі — ЦГП «Альменда») виключно із відкритих джерел, зокрема:

- повідомлень органів державної влади РФ і окупаційних адміністрацій щодо відпочинку дітей, зокрема з тимчасово окупованих територій України;
- офіційних статистичних даних Російської Федерації;
- інформації, розміщеної на сайтах та сторінках в соцмережах (серед них соціальна мережа «Вконтакте») дитячих таборів і установ, що проводять патріотичні, військові заходи;
- публікацій у російських медіа і тих, які поширені на ТОТ.

Обмеження методології

У рамках цього дослідження документаторами ЦГП «Альменда» були використані лише доступні для них джерела. Збір і аналіз інформації тривав до 15 вересня 2024 року. Інформація й повідомлення, які не вдалося верифікувати, не увійшли до цього Звіту.

Використання даних із соціальної мережі «Вконтакте» зумовлено тим, що представники державної влади РФ й окупаційної влади на ТОТ України, а також табори й інші установи, організації мають в ній свої сторінки. Тому вона є фактично єдиним можливим джерелом необхідних відомостей.

Дослідження включає табори, розташовані на території РФ, ТОТ АР Крим, Севастополя й Запорізької області. Табори інших країн, зокрема Білорусі¹⁴, куди потенційно могли вивозити дітей з ТОТ, не включені до цього Звіту.

Збір інформації та моніторинг не здійснювався щодо:

- таборів денного перебування дітей, які функціонують при навчальних закладах;
 - таборів, до яких вивозили дітей в рамках тої чи іншої «освітньо-культурної» програми, наприклад, «Університетські зміни», «Культурна карта 4+85» тощо.
- До уваги бралися джерела, за якими вдалося ідентифікувати назву табору, до якого вивозили дітей з ТОТ України.

Цілі дослідження

Цей звіт висвітлює діяльність таборів стосовно:

1. вивезення дітей з ТОТ України;
2. проведення військових, патріотичних та інших заходів, спрямованих на індоктринацію й знищення української ідентичності дітей.

Метою цього звіту є фіксація і розголос порушень РФ, які вона вчиняє стосовно дітей з ТОТ.

14 Робота таборів на території Білорусі, до яких вивозять дітей з ТОТ, висвітлена, зокрема, в [дослідженні](#) Регіонального центру прав людини й їхньому спільному [звіті](#) з правозахисною організацією Freedom House, Центром прав людини ZMINA, правозахисною організацією «Вясна», Асоціацією колишніх працівників правоохоронних органів Білорусі.

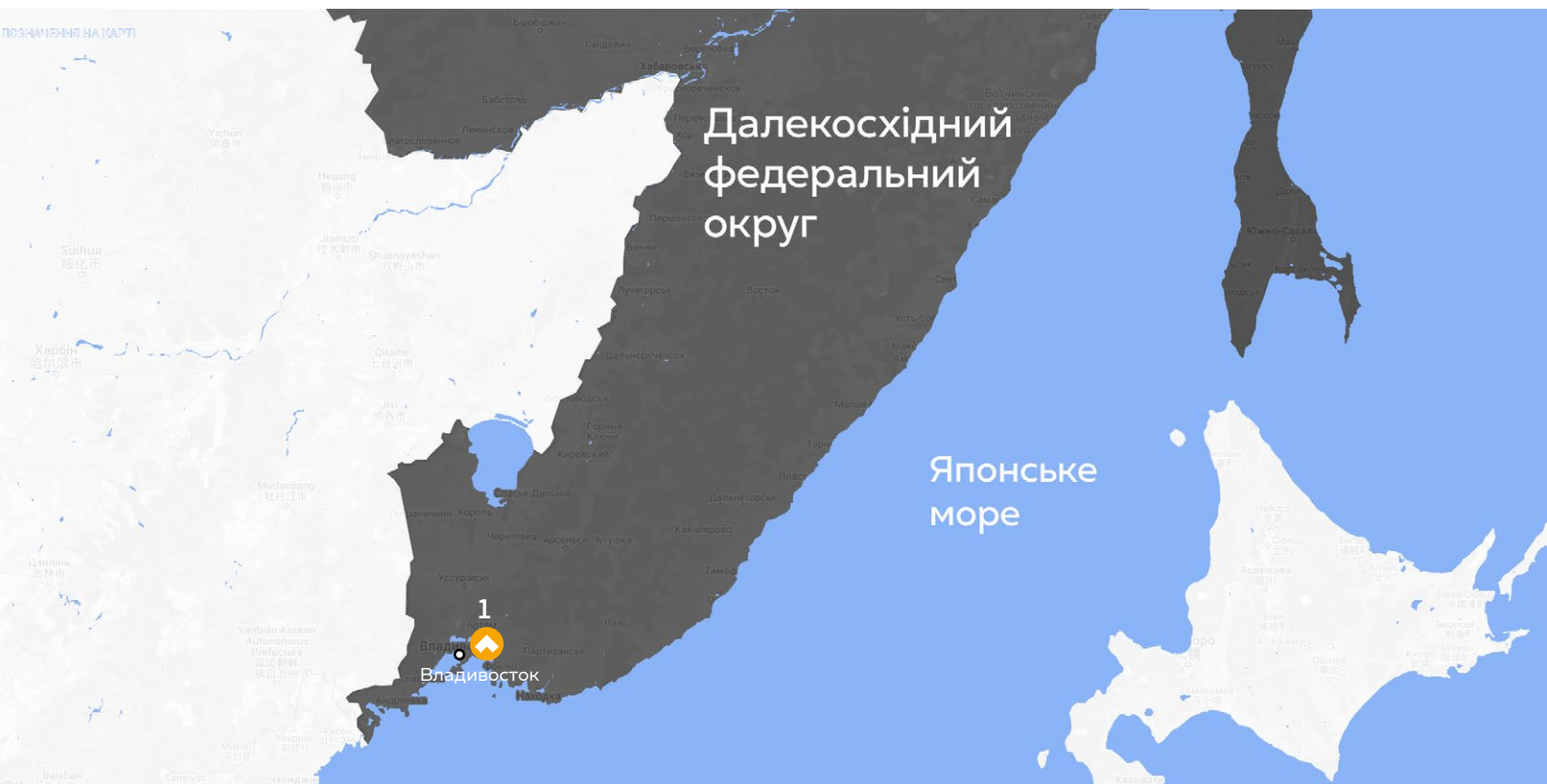
Табори Російської Федерації

У цьому розділі йдеться про табори на території Росії, до яких вивозили дітей з ТОТ. Їх розділено за федеральними округами. І хоча в Конституції РФ відсутнє поняття «федеральний округ», вони були створені Указом Президента РФ 13.05.2000 року (з подальшими змінами й доповненнями). На сьогоднішній день в РФ вісім таких територіальних утворень, і влітку 2024 року українських дітей з ТОТ вивозили до кожного з них¹⁵.

1.1. Далекосхідний федеральний округ

Під час моніторингу вдалося встановити один табір Далекосхідного федерального округу, до якого вивозили дітей з ТОТ Херсонської області¹⁶.

Приморський край

1. **Всеросійський дитячий центр «Океан»**, м. Владивосток, вул. Артековська, 10, 43.20683, 132.1517

Всеросійський дитячий центр «Океан» (рос. — Всероссийский детский центр «Океан»), директорка — *Соловей Наталія Володимирівна*¹⁷. Розташований у місті Владивосток Приморського краю і входить до п'ятірки центрів РФ найвищого рівня¹⁸, разом із окупованими закладами в АР Крим — «Артек» (рос. — «Артек») і «Аліє паруса» (рос. — «Алые паруса»). Відправка дітей з ТОТ до «елітного» табору має на меті підкреслити значущість «дружби» з Росією і вплинути на світогляд неповнолітніх, створюючи враження про Росію як про країну, яка дбає про їхній добробут і надає можливості, яких вони не отримали б в Україні. Переслідуючи власні інтереси, російська окупаційна влада не враховує реальних потреб дітей: дорога до центру триває приблизно тиждень лише в один бік. Така довга й виснажлива подорож ставить під сумнів «турботу» так званих посадовців Херсонської області, адже замість забезпечення добробуту дітей їх піддають додатковому стресу й незручностям.

16 https://t.me/mintrud_kherson/6392, архів: <https://archive.ph/wip/7Br3K>; https://vk.com/wall-219529835_1464, архів: <https://archive.ph/wip/lrT2t>

17 <https://ocean.org/kontakti>, архів: <https://web.archive.org/web/20240724193336/https://ocean.org/kontakti>

18 <https://rnc25.ru/vserossiyskie-i-mezhdunarodnye-detskie-tsentry/?ysclid=m1daul3xck570322743>, архів: <https://archive.ph/wip/irBaT>

З відкритих джерел відомо, що влітку цього року херсонські діти з ТОТ відвідували центр щонайменше двічі¹⁹: в червні й у липні. Встановити точну кількість дітей не вдалося. Втім, із фото з обох заїздів можна зробити припущення: близько **30 дітей**²⁰.

На одній зі змін українські діти перебували в центрі разом з учасниками із Монголії, Китаю, Таджикистану, Республіки Білорусь і Лаосу. Програма «відпочинку й оздоровлення» включала модулі патріотично-військового спрямування²¹:

- «Відмінники перших» (рос. — «Отличники первых») — активісти «Двіження первих» розповідали учасникам табору про свою діяльність і «можливості», які відкриваються перед ними;
- «Мій краю, пишаюсь тобою!» (рос. — «Мой край, горжусь тобой!») — учасників зміни, зокрема і херсонських дітей, ознайомлювали з «особливостями» Далекого Сходу;
- «Час героїв» — мілітаристський компонент зміни, який реалізується спільно з центром «Воїн»²² (рос. — «Воин»): це курс із тактичної, інженерної підготовки й інших військових дисциплін. Результати, які планують отримати організатори від курсу — це підвищення рівня «громадянської й патріотичної свідомості й самосвідомості учнів»; **позитивне ставлення до військової й державної служби, підвищення моральної, психологічної та фізичної готовності до захисту вітчизни, тобто Росії**²³.

19 https://t.me/mintrud_kherson/6344, архів: <https://archive.ph/wip/cMZD7>; https://t.me/mintrud_kherson/5965, архів: <https://archive.ph/wip/jMTEC>

20 https://t.me/VGA_Kherson/22279, архів: <https://archive.ph/wip/7afbL>; https://t.me/mintrud_kherson/6344, архів: <https://archive.ph/wip/cMZD7>

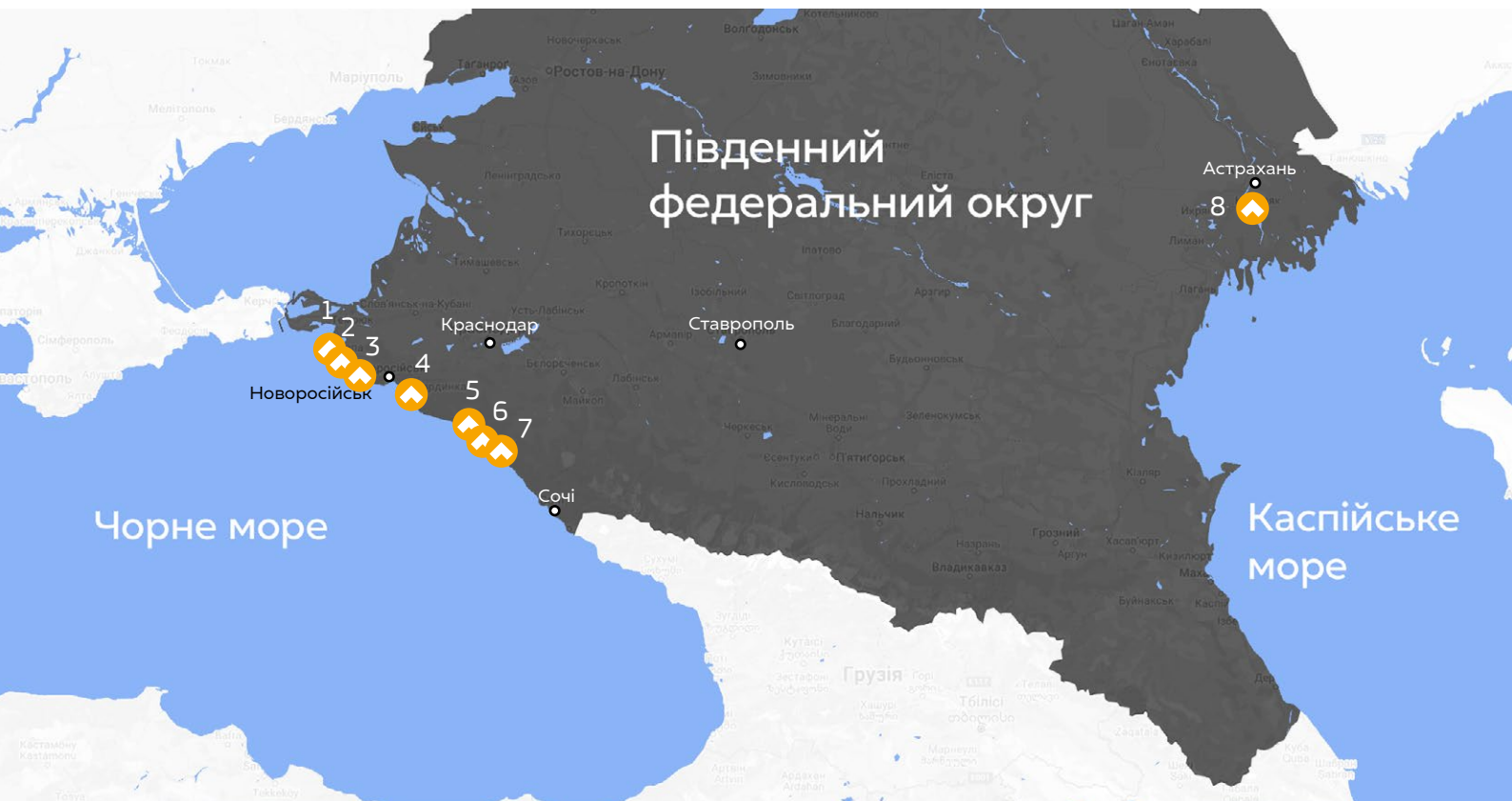
21 https://vk.com/wall-25176_67936, архів: <https://archive.ph/wip/E0nS2>

22 https://vk.com/wall-220752042_900, архів: <https://archive.ph/wip/nuzmj>

23 <https://ocean.org/replacements/vremya-geroev?ysclid=m192tkzxa248711765>, архів: <https://archive.ph/wip/8m9tb>

1.2. Південний федеральний округ

Південний федеральний округ РФ став «лідером» серед регіонів Росії за кількістю таборів, куди окупаційна влада вивозила дітей з ТОТ влітку 2024 року²⁴. Серед них 7 розташовані в Краснодарському краї та 1 в Астраханській області. Велика кількість таборів, до яких були вивезені діти, зумовлена, на думку авторів, відносно територіальною близькістю Південного федерального округу до ТОТ України, а також розвинутою мережею закладів відпочинку й оздоровлення дітей в цьому окрузі.

Краснодарський край

1. Дитячий оздоровчий табір «Еллада», м. Анапа, Піонерський проспект, 45, 44.93945, 37.30774,
2. Культурно-оздоровчий центр «Прем'єра», м. Анапа, Піонерський проспект, 4, 44.91034, 37.32665
3. Дитячий оздоровчий комплекс «Морская звезда», Туапсинський район, селище Новомихайлівський-2, 44.27848, 38.80214
4. Дитячий оздоровчий табір «Созвездіє», Туапсинський район, Новомихайлівське міське поселення, селище спорттабору «Електрон», 44.1864, 38.92581

5. Дитячий санаторно-оздоровчий табір «Лазуревий берег», м. Геленджик, вул. Туристична, 5, 44.58774, 38.04796
6. Дитячий санаторно-оздоровчий табір «Морская волна», Туапсинський район, село Лермонтово, вул. Автодорога М-27 Джубга-Сочі, 44.30198, 38.74087
7. Дитячий оздоровчий табір «Смена-Олімпік», м. Анапа, с. Сукко, вул. Приморська, буд. 2Г, 44.78382, 37.38376

Астраханська область

8. Центр навчання, оздоровлення та відпочинку дітей «Берьозка», Приволзький район, с.Яксове, Камизякське шосе, 34, 46.20364, 48.02004

Краснодарський край. **Дитячий оздоровчий табір «Еллада»** (рос. — детский оздоровительный лагерь «Эллада»), директор — *Жуков Андрій Олександрович*²⁵, розташований у місто Анапа. За літо 2024 року прийняв **щонайменше 650 дітей** з ТОТ міста Волноваха Донецької області^{26,27}. Значна частина заходів, які проводяться в таборі, мають пропагандистський характер, спрямовані на популяризацію російської культури, що фактично є русифікацією українських дітей. Зокрема діти були залучені до святкування Дня прапора РФ²⁸, популяризації руху «Двіженіє первих», коли їх одягали в стрій кольорів російського прапора²⁹. Згідно з публікаціями в соціальних мережах, діти з Росії, зокрема з Пуровського району Ямало-Ненецького автономного округу РФ, перебувають в таборі разом із дітьми з ТОТ України. За твердженням начальника управління молодіжної політики адміністрації Пуровського району Сергія Аксьонова, зміни проходять за напрямками «Двіженія первих»: «патріотизм, знання, культура, технологія, добровольчість, туризм, екологія, спорт»³⁰.

Культурно-оздоровчий центр «Прем'єра» (рос. — Культурно-оздоровительный центр «Премьера»), очолює *Артамонов Андрій Іванович*³¹, розташований у місті Анапа. В одну із літніх змін прийняв **близько 200 дітей** з ТОТ міста Макіївки Донецької області. Заходи, які проводили за участю дітей, були спрямовані на їхню русифікацію й нав'язування сприйняття Росії як власної батьківщини, сприйняття російської культури як рідної. На фотографіях з табору діти позують на тлі російського триколора, на сцені учасники, одягнені в російські традиційні вбрання, виступають на фоні напису «Росія — батьківщина моя»³².

25 <https://www.anapa-official.ru/opendata/object/detskiy-ozdorovitelnyy-lager-ellada-strukturnoe-podrazdelenie-federalnogo-gosudarstvennogo-uchrezhdeniya-ministerstva-oborony-rf-voennyi-sanatoriy-desantnik-voenno-vozdushnykh-voysk/>, архів: <https://archive.ph/TZomt>

26 <https://anapa.media/novosti-anapy/deti-donbassa-otpravilis-na-otdyh-v-anapu/>, архів: <https://web.archive.org/web/20240722230747/https://anapa.media/novosti-anapy/deti-donbassa-otpravilis-na-otdyh-v-anapu/>

27 <https://salehard.bezformata.com/listnews/ellada-zovet-v-gosti-deti/132838756/>, архів: <https://archive.ph/wip/UN5ra>

28 https://vk.com/wall-217252632_1623, архів: <https://archive.ph/wip/tZCdu>

29 https://vk.com/wall-217252632_1842, архів: <https://archive.ph/wip/lTwf6>

30 <https://yamal-media.ru/news/jamal-organizoval-osennij-otdyh-na-chernom-more-dlja-100-detej-iz-dnr>, архів: <https://archive.ph/wip/f7Wsg>

31 <https://kmt0-premera.ru/koc-premera/>, архів: <https://archive.ph/gyMEJ>

32 https://t.me/prav_dnr/17696, архів: <https://archive.ph/wip/XWIRt>

Дитячий оздоровчий комплекс «Морская звезда» (рос. — Детский оздоровительный комплекс «Морская звезда»), директорка — *Соловйова Світлана Анатоліївна*³³, розташований у *Туапсинському районі, в селищі Новомихайлівський-2*. Заклад на своїх сторінках в соціальних мережах зазначає, що за літо 2024 року проведено 4 зміни, проте про перебування дітей з ТОТ України інформацію приховує. Натомість окупаційна влада на ТОТ Донецької області повідомляє, що **100 дітей** з окупованого міста Горлівка були протягом 21 дня на зміні в таборі «Морская звезда»³⁴. За час перебування українських дітей в таборі для них проводили «Свято російської кухні»³⁵, спрямоване на русифікацію і стирання української ідентичності вивезених школярів. Крім того, з дітьми працювали психологи³⁶, про зміст їхніх заходів невідомо, проте теж можна припустити, що метою було нав'язування дітям сприйняття себе як росіян.

Дитячий оздоровчий табір «Созвездіє» (рос. — детский оздоровительный лагерь «Созвездие»), очолює *Гайдай Людмила Андріївна*³⁷, розташований у *Туапсинському районі, в Новомихайлівському міському поселенні*. Провів 4 літні зміни, для участі в яких були вивезені діти з ТОТ Донецької області, зокрема з міста Докучаєвськ. За повідомленням т. зв. міністерства освіти і науки ДНР, в таборі «Созвездіє» буде організовано 4 зміни з 1 червня по 29 серпня для **500 дітей** з ТОТ Докучаєвська³⁸. Під час перебування дітей в таборі проводять заняття в тематичному гуртку «Військова справа», що фактично є мілітаризацією неповнолітніх і не може розцінюватись як відпочинок³⁹.

33 <https://xn----7sbbhkfmcvtwyn2r.xn--p1ai/>, архів: <https://web.archive.org/web/20240722112736/https://xn----7sbbhkfmcvtwyn2r.xn--p1ai/>

34 <https://mozaika.biz/news/region/536509-shkolniki-iz-gorlovki-otdohnuli-v-detskom-lagere-na-beregu-chernogo-morya-foto.html>, архів: <https://web.archive.org/web/20240722115636/https://mozaika.biz/news/region/536509-shkolniki-iz-gorlovki-otdohnuli-v-detskom-lagere-na-beregu-chernogo-morya-foto.html>

35 https://vk.com/wall-54137120_47407, архів: <https://archive.ph/wip/SVPQO>

36 https://vk.com/wall-54137120_47403, архів: <https://archive.ph/wip/JY5CK>

37 <https://www.xn----ctbecebck8c6a7m.xn--p1ai/sozvezdie>, архів: <https://web.archive.org/web/20240722233655/https://www.xn----ctbecebck8c6a7m.xn--p1ai/sozvezdie>

38 https://m.vk.com/wall-76988535_22421, архів: <https://archive.ph/wip/jBTJc>

39 https://vk.com/wall-111101269_122, архів: <https://archive.ph/wip/506ng>

Дитячий санаторно-оздоровчий табір «Лазуревий берег» (рос. — детский санаторно-оздоровительный лагерь «Лазуревый берег»), очолює *Кузін Сергій Віталійович*⁴⁰, розташований у місті *Геленджик*. За літо 2024 року провів 4 зміни⁴¹, на яких були присутні діти з ТОТ, зокрема **96 дітей** з ТОТ міста Шахтарськ і Шахтарського району Донецької області⁴². Протягом перебування дітей в таборі для них організують екскурсії визначними місцями Краснодарського краю, що сприяє популяризації серед дітей культури й історії Росії⁴³.

Дитячий санаторно-оздоровчий табір «Морская волна» (рос. — детский санаторно-оздоровительный лагерь «Морская волна»), директорка — *Саркісова Тетяна Савельївна*⁴⁴, розташований у *Туапсинському районі, в селі Лермонтово*, став ще одним майданчиком для перебування вивезених з ТОТ дітей. Педагогічна модель комплексної програми виховання і організації відпочинку дітей цього табору передбачає одним із завдань проведення змін патріотичне, що полягає у вихованні «патріотичних і моральних якостей» дітей і молоді через проведення комплексних заходів за програмою «Орлята Росії» (рос. — «Орлята России»)⁴⁵. Відповідно до поставленої мети, педагоги серед технологій виховання застосовують політичне і патріотичне виховання, що полягає у формуванні у дітей політичної свідомості, яка відображає відносини між державами, а також формування «патріотизму» (прим. — до Росії), здатності проявляти себе в захисті РФ⁴⁶. Організатори зазначають, що програма в ігровій моделі занурює дітей у світ історії Росії і всього світу, творчості, мистецтва й технологій, діти отримують різні навички⁴⁷. За такою програмою відбувався відпочинок **щонайменше 76 дітей** з ТОТ Луганської і Донецької областей⁴⁸.

40 <https://www.rusprofile.ru/id/1222300068055>, архів: <https://archive.ph/wip/Vr4Ga>

41 <https://lazureviy.ru/>, архів: <https://web.archive.org/web/20240722224720/https://lazureviy.ru/>

42 <https://www.mk-donbass.ru/social/2024/07/16/deti-iz-shakhterska-i-shakhterskogo-rayona-otpravilis-na-otdykh-v-gelendzhik.html>, архів: <https://archive.ph/wip/xRRzf>

43 <https://lazureviy.ru/>, архів: <https://web.archive.org/web/20240722224720/https://lazureviy.ru/>

44 <https://xn--80aafj0aicbnfderoi1t.xn--p1ai/about/rukovodstvo/>, архів: <https://archive.ph/DLMws>

45 «Орлята Росії» (рос. — «Орлята России») — всеросійський проект для дітей початкової школи, спрямований на виховання «активних громадян» Росії, а фактично — на залучення дітей до пропагандистських і мілітаристських заходів.

46 <http://surl.li/ixuarc>, архів: <https://archive.ph/wip/eWY8I>

47 <https://xn--80aafj0aicbnfderoi1t.xn--p1ai/lermontovo/>, архів: <https://archive.ph/6t40U>

48 <https://www.tuapserregion.ru/region/aktualnaya-informatsiya/novosti/47094/>, архів: <https://archive.ph/wip/UOpOv>

Дитячий оздоровчий табір «Смена-Олімпік» (рос. — детский оздоровительный лагерь «Смена-Олимпик») очолює *Шупик Анастасія Олексіївна*⁴⁹, розташований у місті *Анапа*, в селі *Сукко*. Приймав дітей з ТОТ Донецької області, а саме з міста Дебальцеве, протягом всіх чотирьох літніх змін, загалом близько **250 дітей** були вивезені до цього табору⁵⁰. Дітям проводили екскурсії, зокрема на крейсер російського Чорноморського флоту «Михайло Кутузов», організували ігри лазертаг, що передбачають змагання між командами з макетами зброї⁵¹.

Астраханська область. Центр навчання, оздоровлення й відпочинку дітей «Берьозка» (рос. — центр обучения, оздоровления и отдыха детей «Березка»), директор — *Дахін Сергій Дмитрович*⁵², розташований у *Привольському районі*, в селі *Яксатове*, також був серед закладів, які приймали дітей з ТОТ. Всього за літні канікули 2024 року було вивезено **750 дітей** із ТОТ Кременського району Луганської області, за особистим дорученням губернатора Астраханської області РФ Ігоря Бабушкіна⁵³. Для українських дітей організатори проводили зустрічі з представниками влади: віцеспікером Держдуми, головою комісії Генради «Єдиної Росії» із захисту материнства, дитинства й підтримки сім'ї Ганною Юріівною Кузнєцовою, а також губернатором Астраханської області Ігорем Бабушкіним⁵⁴. Такі зустрічі мають пропагандистський характер, спрямовані на формування у дітей образу «Росії-рятівниці». На офіційному сайті Центру «Берьозка» розміщена інформація про діяльність на його базі спортивного стрілецького клубу ДОСААФ, який навчає дітей і дорослих кваліфікованому поводженню зі зброєю, а також про проведення військово-патріотичних змін, наповнених військовою тематикою, на яких дітей вчать збирати та розбирати АК-74, надають навички рукопашного бою⁵⁵.

Военно-патриотические смены

Программа включает в себя разноплановые увлекательные мастер-классы военной специфики и тематические спецзадания в игровой форме. Ребята научатся собирать и разбирать АК-74, овладеют базовыми навыками рукопашного боя.

49 <https://xn----8sbnmfcfdt8aq.xn--p1ai/our-camps/detskij-ozdorovitelnyj-lager-smena-olimpik/>, архів: <https://archive.ph/wip/eEKuM>

50 <https://khabarovsktv.ru/news/deti-iz-debalcevo-otpravilis-na-more-blagodarya-pomoshchi-habarovskogo-kraya>, архів: <https://archive.ph/wip/WCMeD>

51 https://m.vk.com/album-225732579_303573343, архів: <https://archive.ph/wip/XM8yk>

52 https://center-beryozka.ru/?page_id=410, архів: <https://archive.ph/wip/5gNox>

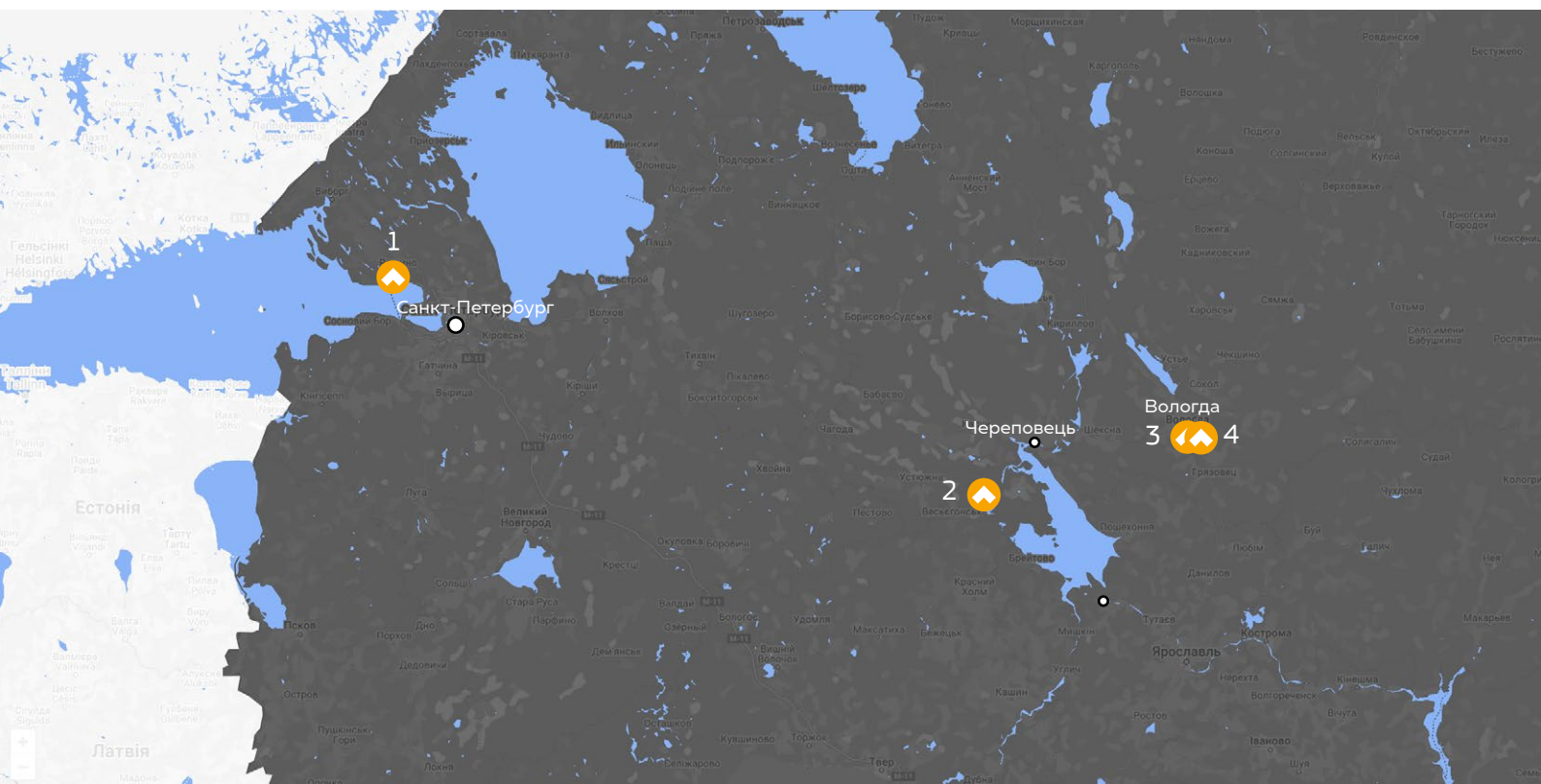
53 https://vk.com/wall-27301120_82434, архів: <https://archive.ph/eAVYU>

54 <https://t.me/babushkin30/5611>, архів: <https://archive.ph/wip/pZxOM>

55 <https://center-beryozka.ru/>, архів: <https://web.archive.org/web/20240706185243/https://center-beryozka.ru/>

1.3. Північно-західний федеральний округ

До складу Північно-західного федерального округу входить 11 суб'єктів РФ, і до двох із них⁵⁶ влітку 2024 року вивозили дітей з ТОТ, а саме: в Санкт-Петербурзі (1 табір) і у Вологодській області (3 табори). Якщо порівняти з іншими округами Росії, цей регіон був задіяний у переміщенні українських дітей меншою мірою, втім, навіть до цих таборів було вивезено багато українських дітей — щонайменше 2750.

м. Санкт - Петербург

1. Дитячий оздоровчий комплекс «Дружних», Санкт-Петербург, селище Молодіжне, вул. Середньовиборзьке шосе, 8, 60.20461, 29.52646

Вологодська область

2. Дитячий оздоровчо-освітній центр «Лесная сказка», Череповецький район, сільське поселення Уломське, 58.81903, 37.20513

3. Освітній центр «Імпульс», м. Вологда, вул. Горького, буд. 101, 59.22307, 39.91404

4. Навчально-методичний центр військово-патріотичного виховання «Авангард», м. Вологда, вул. Челюскінців, буд. 4, 59.21812, 39.87968

Місто Санкт-Петербург, селище Молодіжне. Дитячий оздоровчий комплекс «Дружних» (рос. — Детский оздоровительный комплекс «Дружных»), директорка — Кузнєцова Ірина Вікторівна⁵⁷. Один з таборів РФ, який прийняв за п'ять літніх змін 2024 року найбільшу кількість дітей з ТОТ⁵⁸ — 2000⁵⁹ з Донецької області (більшість із Маріуполя і незначну кількість

56 За результатами моніторингу ЦГП «Альменда» для цього дослідження

57 <https://xn--d1aevkpo5b.xn--p1ai/rukovodstvo>, архів: <https://archive.ph/wip/5IL0o>

58 За інформацією, зібраною ЦГП «Альменда» з відкритих джерел

59 <https://tvspb.ru/news/2024/06/3/shkolniki-i-pedagogi-iz-mariupolya-i-doneczka-priehali-na-letnyuyu-smenu-v-lager-druzhnyh>, архів: <https://archive.ph/wip/tpfTR>

з Донецька). З початку повномасштабної війни Росії проти України, за ініціативою губернатора Санкт-Петербурга Олександра Дмитровича Бєглова, комплекс прийняв понад 5000 школярів з Маріуполя⁶⁰.

До проведення змін в таборі були залучені куратори, зокрема⁶¹: **державні установи** — Міністерство просвіти РФ, Комітет із соціальної політики Санкт-Петербурга, Комітет з освіти Санкт-Петербурга й інші; **адміністрації районів міста** — Курортний район Санкт-Петербурга, Василеострівський район Санкт-Петербурга, Адміралтейський район Санкт-Петербурга й інші; **школи і вищі навчальні заклади** — середні школи № 376 та № 525 Московського району, гімназія № 642 «Земля і Всесвіт», школа № 4 імені Жака-Іва Кусто, гімназія № 24 імені Крилова, будинок дитячої творчості «На 9-й лінії», середня школа № 317 Адміралтейського району, середня школа № 235 імені Шостаковича, Російський державний педагогічний університет імені Герцена й інші.

Програми змін були спрямовані на нав'язування пропагандистських наративів, індоктринацію й мілітаризацію українських дітей:

- проводили військово-патріотичні заходи, такі як «Готовий до праці та оборони» (рос. — «Готов к труду и обороне»)⁶², гра «Зірниця»⁶³ (рос. — «Зарница») і заняття з FPV-дронами⁶⁴. Дітям розповідали про професії, пов'язані з російськими збройними силами⁶⁵. Такі активності націлені на «патріотичне» виховання дітей на основі російської державної ідеології і на підготовку неповнолітніх з ТОТ до служби в російській армії;

60 <https://tvspb.ru/news/2024/07/28/v-lagere-druznyh-startovala-chetvertaya-smena-stupeni-uspeha?ysclid=m1aip9neqw359517005>, архів: <https://archive.ph/wip/ip1uH>

61 https://vk.com/dokdruznhiofficialclub?w=wall-210534056_3084, архів: <https://archive.ph/wa3o3>; https://vk.com/dokdruznhiofficialclub?w=wall-210534056_3334, архів: https://web.archive.org/web/20240801211434/https://vk.com/dokdruznhiofficialclub?w=wall-210534056_3334;

62 https://vk.com/wall-210534056_3191, архів: <https://archive.ph/wip/HpsWm>

63 https://vk.com/clip-210534056_456239579, архів: <https://archive.ph/wip/oKg4p>

64 https://vk.com/clip-210534056_456239586, архів: <https://archive.ph/wip/4bLUT>

65 https://vk.com/wall-210534056_3271, архів: <https://archive.ph/wip/lZ29z>

- дітям систематично демонстрували символіку країни-окупанта⁶⁶, зокрема, зустрічали із російськими прапорами, вручали їм символіку РФ і залучали до виконання гімну Росії;
- випускникам шкіл 2024 року із окупованих міст Донецька й Маріуполя⁶⁷ вручали атестати російського зразка. На заході були присутні високопосадовці РФ, наприклад, Міністр освіти РФ Сергій Сергійович Кравцов⁶⁸;

- відбувалися майстеркласи від «відомих» російських спортсменів, діячів культури й інфлюенсерів, як-от російський хокеїст Андрій Коваленко⁶⁹, шахматист Сергій Карякін⁷⁰, співак українського походження з проросійськими поглядами Ані Лорак⁷¹, блогер Юрій Подоляка⁷², який виправдовує збройну агресію РФ (народився в Сумському районі, тривалий час проживав у Сумах) і в Україні заочно засуджений до 12 років позбавлення волі⁷³, інші.

Для молоді знаменитості є прикладами для наслідування, і їхні погляди й висловлювання сприймаються дітьми за правду і суттєво впливають на їхній світогляд. Тому залучення «зірок» до просування пропагандистських наративів є ще одним способом індоктринації дітей з ТОТ і знищення їхньої української ідентичності.

Вологодська область. У квітні 2024 року начальниця департаменту освіти Вологодської області Катерина Вікторівна Целікова повідомила, що **влітку для 750 учнів з Алчевська**⁷⁴ будуть організовані профільні зміни на базі обласних організацій додаткової освіти. Така «шефська допомога місту-побратиму Алчевську» надається третій рік поспіль⁷⁵, тобто з початком повномасштабного вторгнення Росії в Україну.

66 https://vk.com/wall-210534056_2859, архів: <https://archive.ph/wip/EE9P4>; https://vk.com/wall-210534056_2865, архів: <https://archive.ph/wip/DjLK1>; https://vk.com/wall-210534056_2919, архів: <https://archive.ph/wip/SXGVq>

67 https://vk.com/wall-210534056_3226, архів: <https://archive.ph/wip/p2tK7>

68 https://vk.com/wall-210534056_3235, архів: <https://archive.ph/wip/U6h8>

69 https://vk.com/dokdruzhnihofficialclub?w=wall-210534056_2883, архів: <https://archive.ph/wip/ak6mv>

70 https://vk.com/dokdruzhnihofficialclub?w=wall-210534056_2921, архів: <https://archive.ph/wip/JV4xl>

71 https://vk.com/wall-221101679_586, архів: <https://archive.ph/wip/mAUr>

72 https://vk.com/dokdruzhnihofficialclub?w=wall-210534056_2980, архів: <https://archive.ph/wip/jZ030>

73 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115842533>, архів: <https://archive.ph/wip/6V9Ja>

74 Алчевськ Луганської області — з 2014 року тимчасово окуповане Росією місто України

75 https://vk.com/wall645267952_1707, архів: <https://archive.ph/wip/EJigE>

Літній «відпочинок» для українських дітей було організовано на базі 3 таборів.

Дитячий оздоровчо-освітній центр «Лесная сказка» (рос. — детский оздоровительно-образовательный центр «Лесная сказка»), очолює *Бакунін Олександр Валентинович*⁷⁶, розташований у *Череповецькому районі, в сільському поселенні Уломське*. У серпневу зміну «Росія — це ми» (рос. — «Россия — это мы») табір відвідали 200 дітей із тимчасово окупованого Алчевська⁷⁷. Дітей залучали до святкування дня прапора Росії⁷⁸, яке супроводжувалося масовим використанням триколову⁷⁹, що є нав'язуванням російської ідентичності через «цінність» цього державного символу РФ. «Такі події нагадують нам про наше коріння і вчать цінувати історію нашої країни» (прим. — Росії; переклад авторів звіту) — цитата із публікації центру на сторінці Вконтакте⁸⁰. Для дітей проводили й інші «тематичні» дні: «день єдності»⁸¹, «день російського руху дітей та молоді “Двіженіє Первих”»⁸².

Освітній центр «Імпульс» (рос. — образовательный центр «Импульс»), директор — *Цветков Микита Євгенович*⁸³, розташований у *місті Вологда*. Щонайменше 194 дитини із TOT (з міста Алчевськ) відвідали центр. Для них проводили профільні зміни «Співдружність талантів»^{84,85} (рос. — «Содружество талантов»), під час яких відбувалися заходи, спрямовані на індоктринацію українських дітей. Зокрема, використовуючи російську історію, культуру, пов'язують українських дітей з Росією. У програму змін були включені: модуль «Формування особистості через знайомство з історією» (прим. — Росії); екскурсія до архітектурно-етнографічного музею Вологодської області «Семенкове», де діти «поринули в атмосферу російського села», грали в народні, себто

76 <https://xn---35-5cdba5atzcez5cd2s.xn--p1ai/svedeniya/6>, архів: <https://archive.ph/wip/qNlhy>

77 <https://vologda-poisk.ru/news/obschestvo/vologodskaya-oblast-vnov-prinimaet-na-otdyh-detey-iz-alchevska>, архів: <https://archive.ph/wip/zyrLZ>

78 22 серпня, день Державного прапора Росії

79 https://vk.com/wall-18867326_17074, архів: <https://archive.ph/wip/cpSMU>

80 https://vk.com/wall-18867326_17070, архів: <https://archive.ph/wip/c90Jf>

81 <https://vologda-poisk.ru/news/obschestvo/vologodskaya-oblast-vnov-prinimaet-na-otdyh-detey-iz-alchevska>, архів: <https://archive.ph/zyrLZ>

82 https://vk.com/wall-18867326_17062, архів: <https://archive.ph/UXBcn>

83 <https://impulse35.ru/kontakty/>, архів: <https://archive.ph/wip/FNnc>

84 https://vk.com/wall-185217274_7914, архів: <https://archive.ph/wip/XE6b0>

85 https://vk.com/wall-185217274_8061, архів: <https://archive.ph/iXxhR>

російські, ігри⁸⁶. У сюжеті місцевого телеканалу йдеться, що діти з міста Алчевськ відвідають коледжі та вузи регіону⁸⁷. Метою таких відвідин є спонукання дітей з ТОТ до майбутнього навчання у вказаних закладах з можливістю подальшого постійного проживання в Росії. Це матиме негативні наслідки для України, оскільки призведе до зміни демографічного складу на ТОТ Луганської області у довгостроковій перспективі.

Навчально-методичний центр військово-патріотичного виховання «Авангард» (рос. — учебно-методический центр военно-патриотического воспитания «Авангард»), директор — *Зязін Андрій Юрійович*⁸⁸, розташований у місті *Вологда*. Влітку 2024 року табір прийняв щонайменше 150 дітей із тимчасово окупованого міста Алчевськ⁸⁹ (п'ята профільна зміна). Мета діяльності табору фактично вказана у його виді: це «військово-патріотичне виховання», тому й заходи, які в ньому проходять, передусім спрямовані на мілітаризацію дітей. Оскільки зміна припала на серпень, в «Авангарді» проводили «урочистості» за участю дітей з ТОТ до Дня прапора РФ⁹⁰.

86 https://vk.com/wall-185217274_7934, архів: <https://archive.ph/o41yo>

87 https://vk.com/wall-69756155_78575, архів: <https://archive.ph/KCEMp>

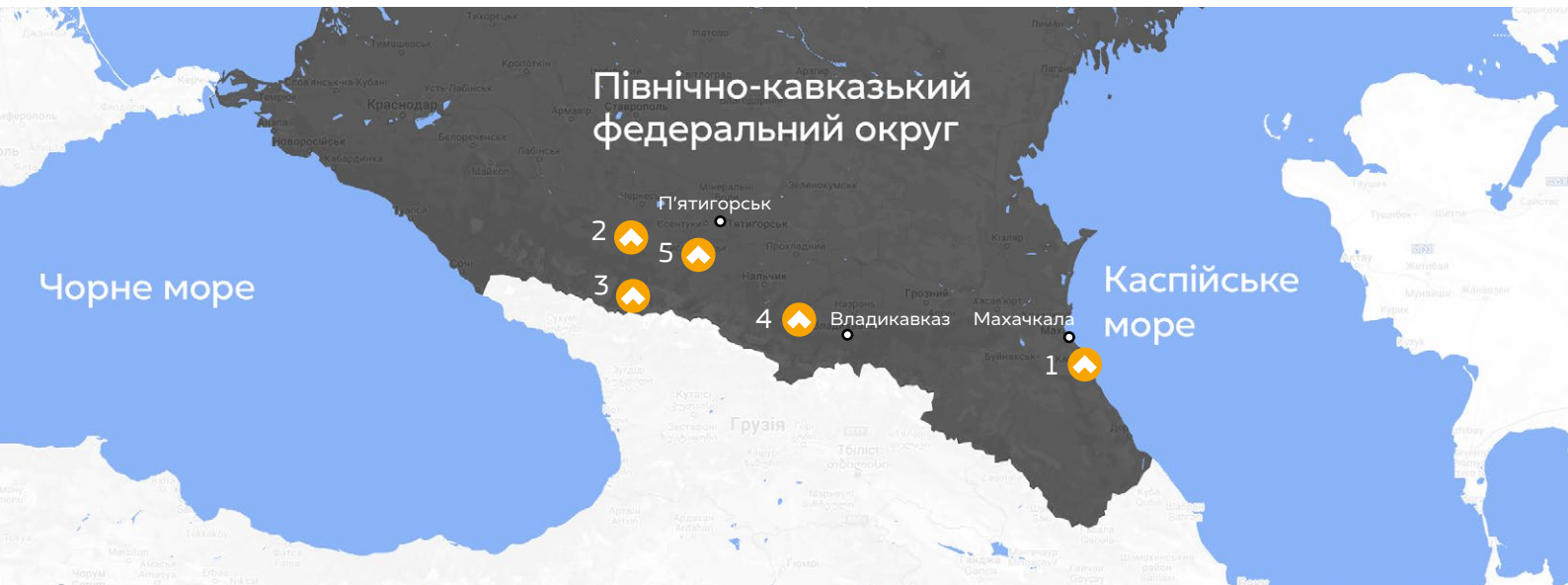
88 https://www.audit-it.ru/contragent/1133525000311_aou-do-vo-uchebno-metodicheskiy-tsentr-voenno-patrioticheskogo-vospitaniya-avangard?ysclid=m16kh43vt6377958163, архів: <https://archive.ph/wip/n5xV2>

89 <https://vologda-poisk.ru/news/obschestvo/vologodskaya-oblast-vnov-prinimaet-na-otdyh-detey-iz-alchevska>, архів: <https://archive.ph/wip/zyrLZ>; https://vk.com/wall-86182694_6145, архів: <https://archive.ph/j81D2>

90 https://vk.com/wall-86182694_6198, архів: <https://archive.ph/bavWG>

1.4. Північно-кавказький федеральний округ

Влітку 2024 року мінімум 5 таборів цього округу вивозили 1109 дітей⁹¹ з ТОТ Херсонської, Запорізької, Луганської і Донецької областей. Зокрема, до таких регіонів: Дагестан, Карачаєво-Черкеська Республіка, Республіка Північна Осетія, Ставропольський край. Округ розташований у географічному районі Північного Кавказу.

Дагестан

1. Дитячий оздоровчий табір «Аіст», с. Манаскент, 42.73618, 47.71582

Карачаєво-Черкеська Республіка

2. Заміський літній оздоровчий табір «Беслан», Хабезський район, аул Алі-Бердуковський, вулиця Умара Хабекова, 17, 43.99651, 41.74056

3. Заміський дитячий оздоровчий табір «Жемчужина Кавказу», Карачаєвський міський округ, м. Теберда, Джамагатська ущелина, 43.46824, 41.77229

Республіка Північна Осетія

4. Пансіонат «Урсдон», Дігорський район, селище Урсдон, 43.09692, 44.09264

Ставропольський край

5. Табір «Сосновий Бор», м. Кисловодськ, вул. Гагаріна, 98, 43.88419, 42.71348

Дагестан. Дитячий оздоровчий табір «Аіст» (рос. — детский оздоровительный лагерь «Аист»), очолює *Ржечицька Юлія Вацлавівна*⁹², розташований у селі Манаскент, прийняв **138 дітей** з «підшефного» Михайлівського району Запорізької області (ТОТ): у липні — 58⁹³, у серпні — 80⁹⁴. Неповнолітніх і супровідників зустрічали посадовці місцевого міністерства освіти і науки з російськими прапорами й пісню Олега Газманова «Вперед, Росія!» (рос. — «Вперед, Россия!») — на відео чуто слова: «Росія, Росія, у цьому слові вогонь та сила, у цьому слові перемоги полум'я» (прим. — переклад авторів звіту). Для дітей проведена зустріч із заступником голови Спілки журналістів Росії Байрамом Сафаровичем Абдуллаєвим, який розповів про «патріотизм, дагестанців-героїв Росії», а також про «допомогу» з боку Дагестану жителям підшефного Михайлівського району і «нових територій» Росії⁹⁵. Так звана «адміністрація Михайлівського району»

91 Інформація щодо кількості дітей взята з відкритих джерел, реальна цифра може бути іншою

92 <https://mirrcr.ru/documents>, архів: <https://web.archive.org/web/20240722181845/https://mirrcr.ru/documents>

93 https://vk.com/wall-219272929_2214, архів: <https://archive.ph/936s4>

94 https://vk.com/wall-219272929_2313, архів: <https://archive.ph/wip/WQo50>

95 https://vk.com/wall-219272929_2433, архів: <https://archive.ph/wip/YYUij>

на своїй сторінці Вконтакте зазначає, що літній відпочинок у Дагестані сприятиме «зміцненню дружби і взаєморозуміння між регіонами»⁹⁶. Це є свідченням того, що місцева окупаційна влада бере участь у процесі русифікації українських дітей і їх асиміляції з росіянами.

Карачаєво-Черкеська Республіка. За інформацією з відкритих джерел, до таборів цього регіону влітку 2024 року вивозили **750 дітей** з окупованої частини Луганської області⁹⁷.

ЦГП «Альменда» ідентифікувала два табори в республіці, до яких вивозили дітей із «підшефного» Старобільського району Луганської області (ТОТ) — **це заміський літній оздоровчий табір «Беслан»** (рос. — загородный летний оздоровительный лагерь «Беслан»), розташований у *Хабезькому районі, в аулі Алі-Бердуковський*, і **заміський дитячий оздоровчий табір «Жемчужина Кавказа»** (рос. — загородный оздоровительный лагерь «Жемчужина Кавказа»), директор — *Коркмазов Хасан Рашидович*⁹⁸, розташований у *місті Теберда*. Вони влітку 2024 року прийняли на «відпочинок» щонайменше 365 дітей. Зокрема, до табору «Жемчужина Кавказа» вивозили дітей-сиріт⁹⁹, що є незаконним з огляду на те, що держава Україна (прим. — уповноважена особа від її імені), як їх законний представник, згоди на будь-яке переміщення дітей на територію Росії не надавала. Для дітей проводили екскурсії місцями, які відвідували «видатні росіяни» — Пушкін, Лермонтов, Толстой.

Республіка Північна Осетія. **Пансіонат «Урсдон»**, філія санаторно-курортного об'єднання «Курорти Осетії» (рос. — пансионат «Урсдон», філіал санаторно-курортного об'єднання «Курорты Осетии»), директор — *Гамаонов Ерік Володимирович*¹⁰⁰, розташований у *Дігорському районі, в селищі Урсдон*. У липні 2024 року до табору на «оздоровлення» прибуло **172 дитини** з ТОТ¹⁰¹: 32 із Донецької області, 140 із Запорізької області («підшефний»¹⁰² Чернігівський район). Для дітей з ТОТ місцевий відділ молодіжної політики й спорту організував екскурсії до музеїв, де були представлені експонати СРСР, серед яких портрет Сталіна¹⁰³. Відвідування заходів, що прославляють радянське минуле і пропагують цінності тих часів, використовується для русифікації дітей з ТОТ і прищеплення їм «спільної історичної пам'яті».

Ставропольський край. **Дитячий оздоровчий табір «Сосновий Бор»** (рос. — детский оздоровительный лагерь «Сосновый Бор»), директор — *Погосян Андрій Леонович*¹⁰⁴, розташований у *місті Кисловодськ*, до якого вивозили **49 дітей** з ТОТ Херсонської й Донецької областей¹⁰⁵. На сторінці табору Вконтакте є інформація, що для українських дітей проводили захід «Код російської поезії»¹⁰⁶ (рос. — «Код русской поэзии»). Слід зазначити, що російська поезія, особливо класична, часто містить тексти, що прославляють імперсько-«патріотичні» цінності.

96 https://vk.com/wall-219272929_2401, архів: <https://archive.ph/wip/PHFw1>

97 <https://cherkessk-news.net/society/2024/07/17/47925.html>, архів: <https://archive.ph/wip/SpawE>

98 <https://vbankcenter.ru/contragent/1020900775400>, архів: <https://archive.ph/lbg9x>

99 https://vk.com/wall-69576855_9213?ysclid=m115yfchfu233962852, архів: <https://archive.ph/8uVpo>

100 <https://sanatoria.ru/san.php?org=821>, архів: <https://web.archive.org/web/20240804224846/https://sanatoria.ru/san.php?org=821>

101 <https://alaniatv.ru/v-detskom-ozdorovitelnom-lagere-ursdon-torzhestvenno-otkrylas-novaya-smena/>, архів: <https://archive.ph/wip/cjqqN>

102 <https://alaniatv.ru/deti-iz-zaporzhskoj-oblasti-i-dnr-priehali-na-otdyh-v-severnuyu-osetiyu/>, архів: <https://archive.ph/sUMrY>

103 https://vk.com/wall-219529835_1409, архів: <https://archive.ph/wip/xwx7m>

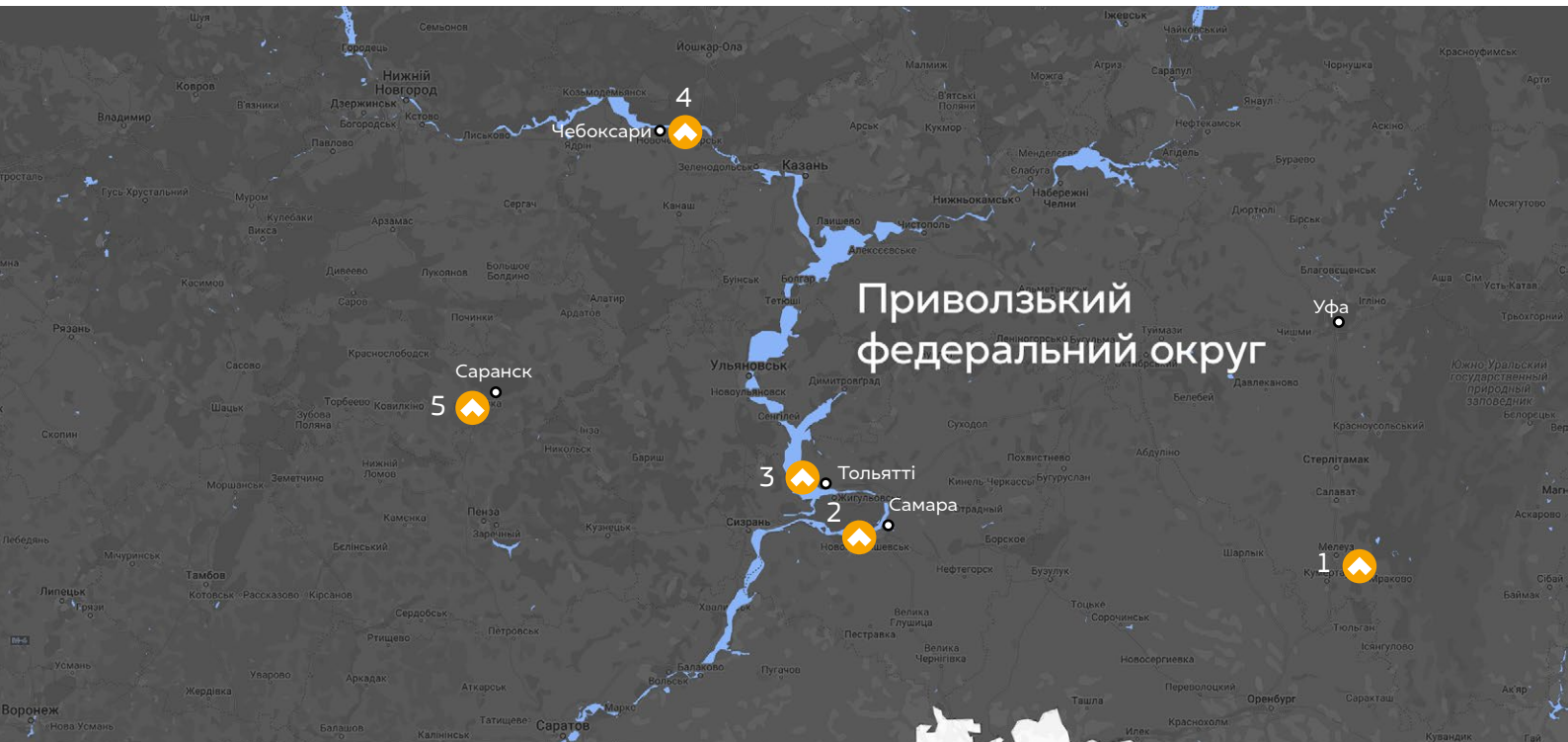
104 <https://dol-sosnoviy-bor.ru/dol21>, архів: <https://web.archive.org/web/20240723041323/https://dol-sosnoviy-bor.ru/dol21>

105 https://vk.com/wall-154409069_2927, архів: <https://archive.ph/wip/qmqzX>

106 https://vk.com/wall-154409069_2937, архів: <https://archive.ph/wip/Eks7R>

1.5. Приволзький федеральний округ

Приволзький федеральний округ географічно розташований на сході європейської частини РФ, не має виходу до морів, час доїзду з ТОТ — більше доби, проте на територію цього суб'єкта федерації теж систематично вивозять українських дітей. Це свідчить про пропагандистську мету тимчасового переміщення дітей, а не дійсність намірів організації їхнього відпочинку. За літню оздоровчу кампанію діти з ТОТ були вивезені щонайменше до 5 таборів.

Республіка Башкортостан

1. Дитячий спортивно-оздоровчий комплекс «Дружба», р-он Мелеузівський, с. Туманчино, 52.84819, 56.07014

Самарська область

2. Дитячий центр «Берьозки», м. Новокуйбишевськ, замиська зона, 53.03556, 49.92634
3. Пансіонат «Звездний», м. Тольятті, Лісопаркове шосе, будинок 85, 53.48982, 49.30021

Чуваська республіка

4. Дитячий оздоровчо-освітній центр «Бригантіна», Калінінський р-он, м. Чебоксари, селище Східне, 56.14007, 47.35125

Республіки Мордовія

5. Республіканський дитячий санаторій «Лесная сказка», м. Саранськ, Лямбірське шосе, 54.21862, 45.15273

Дитячий спортивно-оздоровчий комплекс «Дружба» (рос. — детский спортивно-оздоровительный комплекс «Дружба»), очолює *Халікаєва Яна Маратівна*¹⁰⁷. Комплекс, розташований в селі Туманчине Мелеузівського району Республіки Башкортостан, став одним з майданчиків для вивезення дітей з ТОТ. Загалом у літній сезон в цей суб'єкт федерації вивезли **близько 1,2 тис. дітей** із ТОТ Луганської й Донецької областей разом з 72 супровідниками. Вже 1 червня сюди прибули 98 дитини та 4 супровідники з тимчасово окупованої території Луганської області, а саме ТОТ міста Хрустальний. Діти були учасниками зустрічей з російськими високопосадовцями-

ми, зокрема уповноваженою з прав дитини у республіці Башкортостан Ольгою Панчихіною^{108,109}. У спортивно-оздоровчому комплексі «Дружба» українських дітей залучили до плетіння маскувальних сіток для російських військовослужбовців, які беруть участь у війні проти України, що спрямовано на мілітаризацію дітей і створення позитивного ставлення до країни-агресора^{110,111}.

Дитячий центр «Берьозки» (рос. — детский центр «Березки», директорка — Железнова Катерина Ігорівна¹¹², розташований у місті Новокуйбишевськ Самарської області) й **пансіонат «Звездный»** (рос. — пансионат «Звездный», очолює Рамазашвілі Надія Костянтинівна¹¹³, розташований у місті Тольятті Самарської області): в червні цього року прийняли щонайменше 150 дітей з ТОТ Донецької області, а загалом за літо в Самарську область вивезено **понад 500 дітей** із т. зв. нових регіонів РФ. Діти під час перебування в таборах були залучені до заходів, спрямо-

108 <https://www.bashinform.ru/news/svo/2024-06-01/v-bashkiriyu-na-otdyh-priehali-deti-iz-lnr-3794584>, архів: <https://web.archive.org/web/20240710173404/https://www.bashinform.ru/news/svo/2024-06-01/v-bashkiriyu-na-otdyh-priehali-deti-iz-lnr-3794584>

109 <https://www.youtube.com/watch?v=j5ldr0W3S34>, архів: <https://web.archive.org/web/20240724133801/https://www.youtube.com/watch?v=j5ldr0W3S34>

110 <https://put-okt.com/news/novosti/2024-06-13/v-meleuzovskiy-lager-druzhba-priehali-rebyata-iz-lnr-3808424>, архів: <https://web.archive.org/web/20240725024343/https://put-okt.com/news/novosti/2024-06-13/v-meleuzovskiy-lager-druzhba-priehali-rebyata-iz-lnr-3808424>

111 https://vk.com/wall-203275457_684, архів: <https://archive.ph/wip/sTKsu>

112 <https://berezki.biz/contact/>, архів: <https://web.archive.org/web/20240703212417/https://berezki.biz/contact/>

113 <https://www.rusprofile.ru/id/2612401>, архів: <https://archive.ph/wip/Xb7aW>

ваних на їхню русифікацію і стирання національної ідентичності, зокрема святкування Дня російської мови та дня народження Пушкіна, Дня Росії. Крім цього, проводили зустрічі з представниками провладної партії «Єдина Росія» й активістами «Молодої Гвардії» (рос. — «Молодой Гвардии»), що мали пропагандистський характер. Також серед активностей була гра лазертаг із застосуванням імітації змагань на полі бою^{114,115}.

2024 / МАУ «ДЦ «БЕРЕЗКИ» / ГРИГОРИЙ КАРТУНОВ

Дитячий оздоровчо-освітній центр «Брігантіна» (рос. — детский оздоровительно-образовательный центр «Бригантина»), розташований в селищі Східне міста Чебоксари Калінінського району Чуваської республіки, під керівництвом Акулова Івана Петровича¹¹⁶, став ще одним майданчиком перебування дітей з ТОТ. Щонайменше 43 дитини з ТОТ Запорізької області побувало на зміні в червні 2024 року. Загалом **близько 300 дітей** з ТОТ міста Бердянськ Запорізької області були на відпочинку в таборах Чуваської Республіки¹¹⁷. Згідно з програмою дитячого відпочинку, затвердженою директором центру «Брігантіна», за літо 2024 року для дітей проводили зміну, присвячену всеросійському руху «Двіженіє первих», цілями якої є формування в учасників зміни усвідомленої мотивації/готовності до включення в діяльність «Двіженія первих», зокрема в «патріотичну» діяльність. Для досягнення такої мети проводили військово-патріотичну

114 <https://www.samara.kp.ru/online/news/5838335/>, архів: <https://web.archive.org/web/20240723050954/https://www.samara.kp.ru/online/news/5838335/>

115 https://vk.com/album-10958523_305409819, архів: <https://archive.ph/wip/uCOtk>

116 <https://xn--21-6kcadm8ac8bb1a2a.xn--p1ai/index.php/%D0%BE%D0%B1-%D0%BE%D1%80%D0%B3%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D0%B7%D0%B0%D1%86%D0%B8%D0%B8/100-%D0%BE-%D1%86%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%80%D0%B5>, архів: <https://web.archive.org/web/20240723075201/https://xn--21-6kcadm8ac8bb1a2a.xn--p1ai/index.php/%D0%BE%D0%B1-%D0%BE%D1%80%D0%B3%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D0%B7%D0%B0%D1%86%D0%B8%D0%B8/100-%D0%BE-%D1%86%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%80%D0%B5>

117 <https://berdyansk-news.ru/society/2024/06/03/43917.html>, архів: <https://web.archive.org/web/20240723070956/https://berdyansk-apixnews.ru/society/2024/06/03/43917.html>

гру, квест-гру «Герої тих років»¹¹⁸. Робоча програма виховання, згідно з якою проводять заходи з дітьми, включає модуль «Майбутнє Росії», що передбачає за результатами зміни формування у дітей російської ідентичності, почуттів патріотизму й готовності до захисту «батьківщини» (тобто Росії), поваги до російських символів — прапора, гімна, герба¹¹⁹. Такі програми заходів чітко спрямовані на русифікацію українських дітей, їх милітаризацію й формування з них мобілізаційного резерву через позитивне сприйняття «обов'язку захисту Росії», як «батьківщини».

Республіканський дитячий санаторій «Лесная сказка» (рос. — Республиканский детский санаторий «Лесная сказка»), розташований у місті Саранськ Республіки Мордовія, під керівництвом директора Дуднікова В'ячеслава Федоровича¹²⁰, прийняв **щонайменше 25 дітей** з ТОТ селища Каланчак Херсонської області¹²¹. Особливістю змін за участю українських дітей були зустрічі з високопосадовцями РФ, зокрема очільник Республіки Мордовії особисто спілкувався з дітьми й запросив ще раз відвідати республіку¹²². Окрім пропагандистських зустрічей, діти відвідали місцеві музеї й вуличний фестиваль «Місце Молоді», присвячений святкуванню Всеросійського Дня молоді¹²³. Подібні заходи фактично спрямовані на нав'язування дітям приналежності до російської культури, формування позитивного іміджу Росії.

118 <http://surl.li/tyfcyi>, архів: <https://archive.ph/wip/dTSGI>

119 <http://surl.li/fblnck>, архів: <https://archive.ph/wip/9ggiR>

120 <https://www.list-org.com/company/1035710>, архів: <https://archive.ph/wip/1Gj4T>

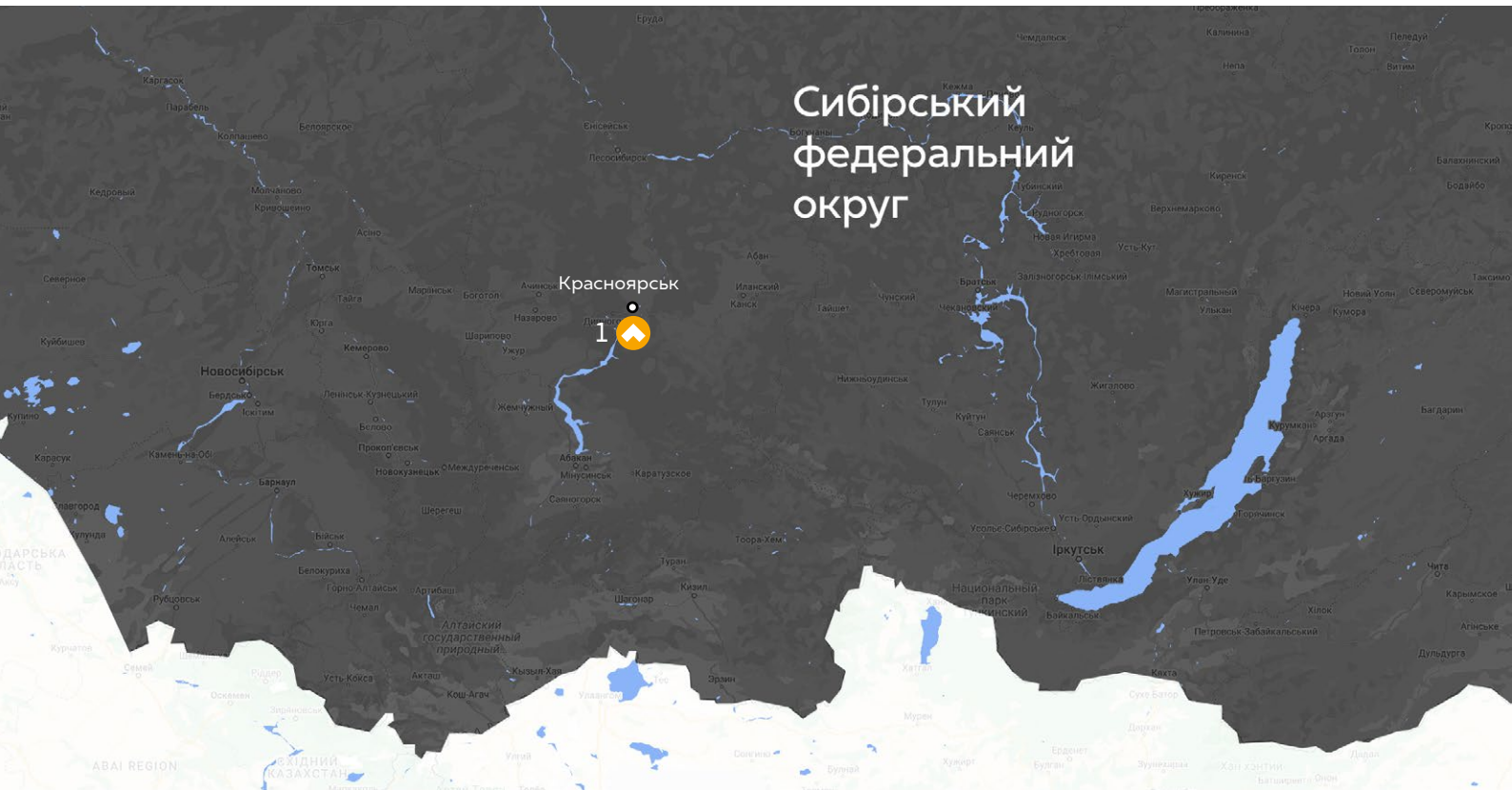
121 <https://t.me/depobrherson/8040>, архів: <https://archive.ph/wip/QxbWR>

122 <https://xonews.ru/news/deti-iz-kalanchaka-posetili-centr-mira-v-mordovii-i-vstretilis-s-glavoj/>, архів: <https://archive.ph/wip/cOCBy>

123 <https://herson.bezformata.com/listnews/deti-iz-kalanchaka-uehali-iz-mordovii/134143461/>, архів: <https://archive.ph/wip/k9UG6>

1.6. Сибірський федеральний округ

Сибірський федеральний округ також був серед тих, до яких окупаційна влада відправляла українських дітей з ТОТ.

Красноярський край

1. Заміський стаціонарний дитячий оздоровчий табір «Ласточка», м. Красноярськ, Базайська вул, 365 г, 55.9355, 92.84824

Заміський стаціонарний дитячий оздоровчий табір «Ласточка» (рос. — загородний стаціонарний дитячий оздоровительний лагерь «Ласточка»), розташований в місті Красноярськ Красноярського краю, під керівництвом *Сергеєва Олександра Миколайовича*¹²⁴, став місцем перебування дітей під час так званого відпочинку. 25 дітей з ТОТ Донецької області перебували в таборі протягом 21 дня¹²⁵. Примітно, що допомагав в організації поїздки російський благодійний фонд допомоги військовослужбовцям і членам їхніх сімей «Сибірська дивізія» (рос. — «Сибирская Дивизия»)¹²⁶. Про милітаризаційний вплив на дітей свідчить і наповнення програми виховання цього табору, де патріотичне виховання визначено як один із напрямів, який проявляється через формування у дітей «російської громадянської ідентичності, приналежності до спільноти громадян Російської Федерації, народу Росії як джерела влади у російській державі та суб'єкта тисячолітньої російської державності». Серед інструментів досягнення цього

124 https://school158-krsk.gosuslugi.ru/glavnoe/%D0%B4%D0%B5%D1%82%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9%D0%BB%D0%B0%D0%B3%D0%B5%D1%80%D1%8C_%D0%9B%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%87%D0%BA%D0%B0/, архів: <https://archive.ph/wip/xm7K4>

125 https://vk.com/wall-105235529_126160, архів: <https://archive.ph/wip/f45rg>

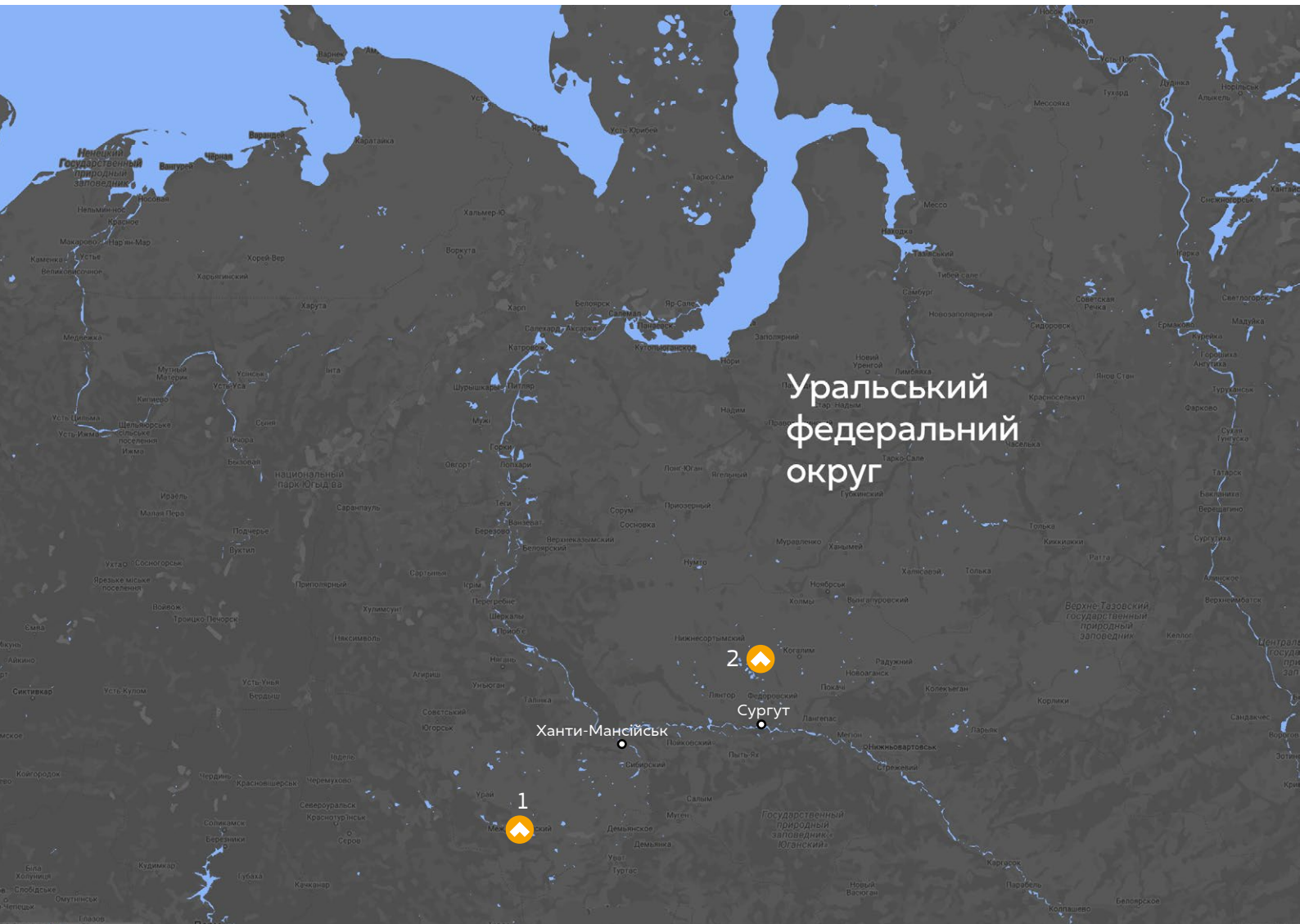
126 <https://trk7.ru/news/169367.html>, архів: <https://archive.ph/wip/mk3vq>

— виконання російського гімну, робота радіо патріотичної спрямованості, оформлення стендів з інформацією позитивного «цивільно-патріотичного, духовно-морального» змісту тощо¹²⁷.

127 https://school158-krsk.gosuslugi.ru/netcat_files/userfiles/lastochka/Programma_vospitaniya.pdf, архів: <https://archive.ph/wip/g01nB>

1.7. Уральський федеральний округ

Ханти-Мансійський автономний округ

1. Дитячий оздоровчо-освітній табір «Кар-Тохи. Навики будущего», Сургутський район, с. Рускінська, база «Кар-Тохи», 62.23169, 73.429

Тюменська область

2. Оздоровчо-освітній (профільний) центр «Юбілейний», Кондинський район, селище Лугове, вул. Корпівська, буд. 1, 59.682, 65.86877

Ще одним віддаленим округом РФ, до якого вивозили дітей з ТОТ в 2024 році, став Уральський федеральний округ. На його території, а саме в селі Рускінська Сургутського району Ханти-Мансійського автономного округу, розташований **дитячий оздоровчо-освітній табір «Кар-Тохи. Навики будущего»** (рос. — детский оздоровительно-образовательный лагерь «Кар-Тохи. Навыки будущего»). В селищі Лугове Кондинського району Тюменської області, що також входить до складу Уральського федерального округу, розташований **оздоровчо-освітній (профільний) центр «Юбілейний»** (рос. — оздоровительно-образовательный (профильный) центр «Юбилейный»). Саме ці табори стали майданчиком перебування дітей з ТОТ міста Макіївки Донецької області влітку 2024 року. Загалом до цих установ були вивезені 200 дітей¹²⁸. За твер-

128 https://ugra-tv.ru/news/society/50_yunyh_makeevchan_otdokhnut_v_khanty_mansiyske/, архів: <https://archive.ph/wip/YbAYK>

дженням організаторів, діти пройшли курси фізлікування у Сургутському багатoproфільному реабілітаційному центрі, з ними працювали психологи, педагоги, соціальні працівники, медичні працівники й інші фахівці відповідно до розробленої індивідуальної програми надання соціальних послуг на кожну дитину¹²⁹. Проте зміст і мету таких заходів представники таборів не розголошують, можна лише припустити, що вони спрямовані на формування у дітей позитивного ставлення до Росії як до своєї «батьківщини», а також на асиміляцію українських дітей з росіянами, оскільки одночасно на зміні російські й українські діти перебувають разом. Окрім психологічного впливу, діти були об'єктом пропагандистських зустрічей, зокрема з учасниками «Двіженія первих», начальницею управління освіти Наталією Суисловою й головою Кондинського району Олексієм Зяблицевим, який запросив відвідати їх регіон ще раз¹³⁰.

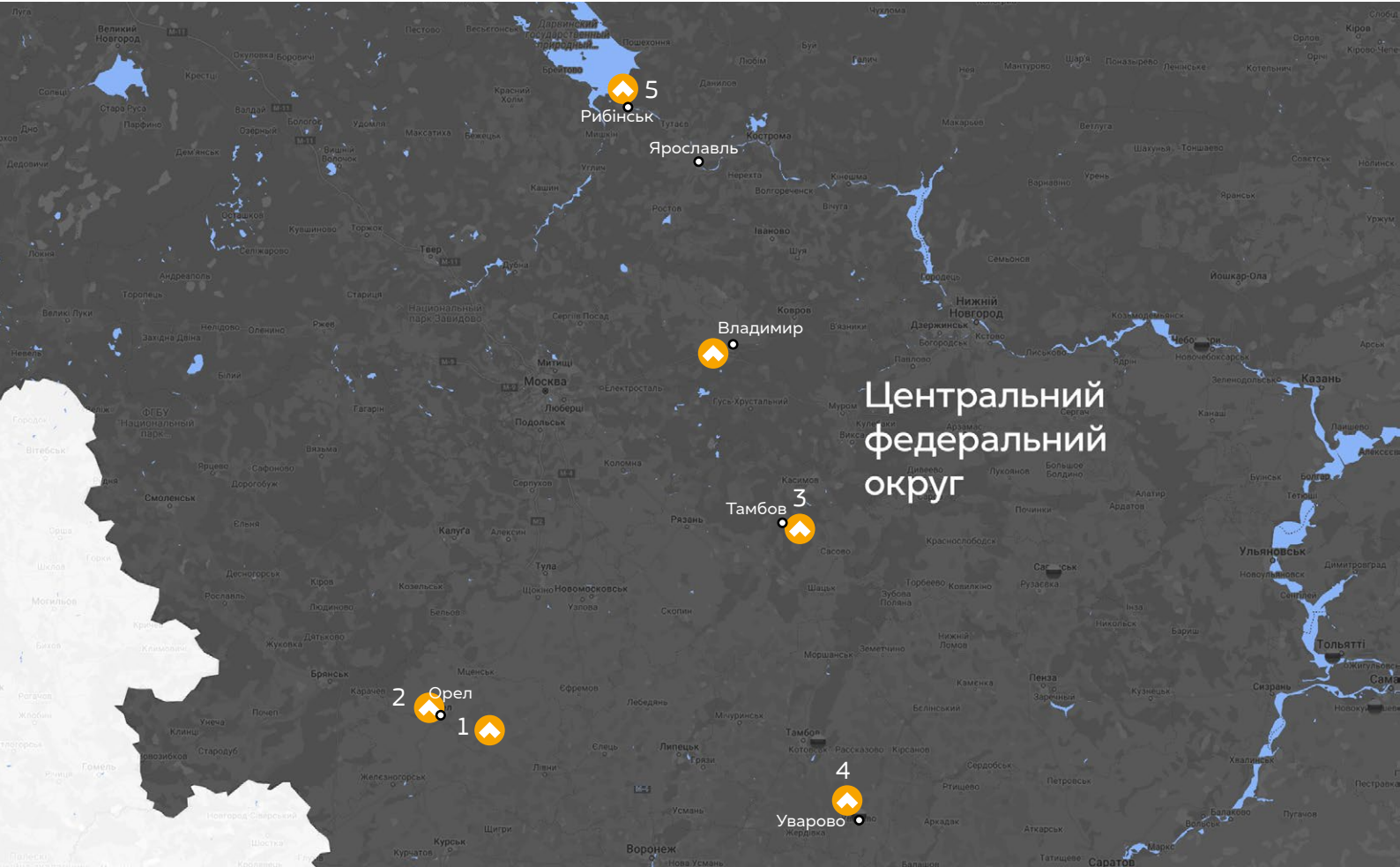

129 <https://informugra.ru/news/society/yugra-vstretila-detey-iz-makeevki/>, архів: <https://archive.ph/wip/rZzqS>

130 https://vk.com/wall-172622683_23113, архів: <https://archive.ph/wip/oTU8S>

1.8. Центральний федеральний округ

У літню кампанію 2024 року дітей з ТОТ вивозили до щонайменше 6 таборів¹³¹ Центрального округу РФ: Володимирська область — 1, Орловська — 2, Тамбовська — 2, Ярославська область — 1. Як бачимо, 4 суб'єкти РФ із 18, які входять до цього округу, задіяні в організації «відпочинку» для українських дітей. Це досить високий показник, враховуючи, що округ не можна назвати курортним. Кількість дітей з ТОТ — щонайменше 985 (з Донецької, Луганської і Запорізької областей).

Орловська область

1. Дитячий оздоровчо-освітній (профільний) центр «Космос», Залегощенський район, Красненське сільське поселення, с. Затишенський Перший, 52.8375, 36.78483
2. Дитячий санаторій «Орловчанка», Орловський район, с. Стрілецький, вул. Березова, 15, 53.00623, 35.97017

Тамбовська область

3. Дитячий оздоровчий табір «Росінка», робоче селище Нова Ляда, вулиця Будинок відпочинку, 37, 52.72217, 41.65599

4. Дитячий оздоровчий табір «Крістал», Уваровський район, смт Редкий Куст, 52.04991, 42.26978

Ярославська область

5. Дитячий оздоровчий табір «Полянка», Ярославська область, Рибинський район, Каменниківський півострів, Каменниківське сільське поселення, 58.16131, 38.76249

Володимирська область. **Спортивно-оздоровчий центр «Олімп»** (рос. — спортивно-оздоровительный центр «Олимп»), директорка — *Казурова Ольга Олексіївна*¹³², розташований у *Собінському районі, в селі Бабаєво*. До табору на третю літню зміну прибули діти із ТОВ Донецької області, міста Кіровське (прим. — теперішня назва міста Хрестівка¹³³), над яким в лютому 2024 року взяла «шефство» Володимирська область¹³⁴. У цей заїзд прибуло **316 дітей** та 20 дорослихупровідників. Українських дітей розмістили разом із дітьми з Московської й Володимирської областей¹³⁵. На думку авторів звіту, це зроблено навмисно, щоб сприяти інтеграції дітей з ТОВ України у російське суспільство через спілкування з однолітками з Росії. Загалом зміна проходила із використанням «піонерської» символіки — червоних хусток у вожатих, плакатів від «Двіженія первих» тощо.

Орловська область. Щонайменше **179 дітей** з ТОВ Луганської області Троїцького району були вивезені влітку 2024 року до вказаної області РФ. Дітей розміщали в таких закладах: у **дитячому оздоровчо-освітньому (профільному) центрі «Космос»** (рос. — детский оздоровительно-образовательный (профильный) центр «Космос»), директорка — *Остроухова Любов Миколаївна*¹³⁶, розташований у *Залегощенському районі, в Красненському сільському поселенні, в селі Затишенський Перший*, а також у **дитячому санаторії «Орловчанка»** (рос. — детский санаторий «Орловчанка»), очолює *Горайнова Марина Сергіївна*, що розташований в *Орловському районі, в селі Стрілецький*.

Зміна для 126 дітей із окупованої частини Луганської області в санаторії **«Орловчанка»**¹³⁷ проходила з 26.07.2024 по 15.08.2024 під назвою «Моя країна, моя історія: пам'ятаємо, знаємо, пишаємося!» (рос. — «Моя страна, моя история: помним, знаем, гордимся!»). Щодо наповнення програми на сайті табору вказано таке: «У минулому і теперішньому є свої герої, про яких ми пам'ятаємо, знаємо і пишаємося, і **є діти, які беруть із них приклад і продовжують зберігати історії, культуру та традиційні духовні цінності Росії. [...] Беручи участь у відкритому діалозі на тематичних зустрічах і заходах цивільно-патріотичної спрямованості, учасники зміни зможуть знайти відповіді на питання, що їх хвилюють. [...]»**¹³⁸ (прим. — переклад авторів звіту). Про нав'язування українським дітям російських і радянських цінностей та проведення мілітаристських заходів за їх участю свідчать і публікації табору в соціальній мережі «Вконтакте»:

- представники виборчої комісії Орловської області (чоловік у формі, схожій на військову) і регіонального відділення «Юнармії» (рос. — «Юнармии»), навчали дітей збирати і розбирати зброю¹³⁹,

132 <https://olimp33.ru/index.php/info/info-management>, архів: <https://archive.ph/wip/qQXPX>

133 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1351-19#Text>, архів: <https://archive.ph/OneoS>

134 <https://vladtv.ru/society/156174/>, архів: <https://archive.ph/wip/HPmsx>; https://vk.com/wall-2183239_12007, архів: <https://archive.ph/wip/jWRw7>

135 https://vk.com/wall-2183239_12011, архів: <https://archive.ph/wip/BViQ4>

136 <https://zalegoshch-cosmos.obr57.ru/>, архів: <https://archive.ph/wip/RjGls>

137 https://vk.com/wall-140227409_1547, архів: <https://archive.ph/wip/8SkIF>; https://vk.com/wall-134847649_15737, архів: <https://archive.ph/wip/pyUTL>

138 <https://www.orlovchanka.ru/public/167>, архів: <https://archive.ph/syp8d>

139 https://vk.com/wall-134847649_15863, архів: <https://archive.ph/wip/vooVt>

- захід «Ярмарок свят» супроводжувався переодяганням в традиційні російські костюми, військову форму збройних сил РФ, використанням російської й піонерської символіки¹⁴⁰;

- один день був присвячений вивченню «життя піонерів» за часів СРСР, також для дітей провели майстерклас «з виготовлення традиційних піонерських пілотов»¹⁴¹.

Центр «Космос» прийняв на серпневу зміну 53 дітей з ТОТ Луганської області. У звіті табору «Про проведення зміни “Творча мозаїка” для дітей Троїцького району Луганської Народної Республіки...» (прим. — переклад авторів звіту) йдеться про те, що програма зміни була спрямована на «підтримку сімейних цінностей “Міцна сім’я — міцна Росія!”» і «патріотичне й духовне виховання» дитини¹⁴².

Тамбовська область. Мінімум **90 дітей** з «підшефного» Новоайдарського району (ТОТ Луганської області, теперішня Новоайдарська селищна громада) вивозили на так званий відпочинок.

Дитячий оздоровчий табір «Росінка» (рос. — детский оздоровительный лагерь «Росинка»), директор — *Закіров Олександр Олегович*¹⁴³, розташований у *робочому селищі Нова Ляда*, у червні 2024 року на зміну в табір прибуло 50 українських дітей. Їх залучали до участі в заходах з нагоди «святкування» Дня Росії (12 червня) та дня народження Пушкіна¹⁴⁴.

Дитячий оздоровчий табір «Кристал» (рос. — детский оздоровительный лагерь «Кристалл»), очолює *Мішин Руслан Геннадійович*¹⁴⁵, розташований у *Уваровському районі, селище Редкій Куст* (поряд). Влітку до закладу вивозили щонайменше 40 дітей¹⁴⁶, яких зустрічав глава міста Уварово Владислав Володимирович Денисов. Такий жест створює у дітей враження їхньої важливості й значущості для Росії, оскільки представник влади високого рангу приділяє їм увагу.

Ярославська область. За інформацією з відкритих джерел, до таборів цього регіону влітку 2024 року вивозили близько 400 дітей з ТОТ Запорізької області¹⁴⁷. Під час моніторингу вдалося ідентифікувати один такий заклад: **дитячий оздоровчий табір «Полянка»** (рос. — детский оздоровительный лагерь «Полянка»), директорка — *Дев’яткіна Анастасія Олександрівна*¹⁴⁸, розташований у *Рибинському районі, в Каменниківському сільському поселенні*. У літню кампанію 2024 року до табору в червні¹⁴⁹ на зміну «У нас це сімейне...» (рос. — «У нас это семейное...») прибуло 95 неповнолітніх, в липні — 76¹⁵⁰ на зміну «Три кольори Батьківщини» (рос. — «Три цвета Родины»). Під час перебування дітей з ТОТ

141 https://vk.com/wall-134847649_15889, архів: <https://archive.ph/wip/O5bqJ>

142 <https://zalegoshch-cosmos.obr57.ru/letnjaja-ozdorovitel'naja-kampanija-2023g/>, архів: <https://archive.ph/WtssJ>

143 <https://checko.ru/company/mbu-dol-rosinka-1120280003689>, архів: <https://archive.ph/pSlh8>

144 <https://tytambov.ru/news/deti-iz-novoajdarskogo-rajona-lnr-otdyhayut-v-lagere-v-tambovskoj-oblasti/2024/06/18/>, архів: <https://archive.ph/wip/s4f3B>

145 <https://www.rusprofile.ru/id/983941>, архів: <https://archive.ph/wip/KBemD>

146 <https://tamlife.ru/news/society/2024-06-13/lager-kristall-vstretil-kontsertom-detey-iz-tambovshchiny-i-novoajdarskogo-mo-237870>, архів: <https://archive.ph/wip/ZjsZ0>

147 <https://gazeta-rybinsk.ru/2024/06/17/134947>, архів: <https://archive.ph/wip/kLNOx>

148 <https://dol-rybinsk.ru/>, архів: <https://archive.ph/wip/ti6DU>

149 https://vk.com/wall-56935332_4133, архів: <https://archive.ph/wip/Bejlv>

150 <https://rg.ru/2024/07/12/reg-cfo/v-iaroslavskuii-oblast-priehali-na-otdyh-deti-iz-zaporozhia.html>, архів: <https://archive.ph/wip/k2LpN>; https://vk.com/wall-56935332_4280, архів: <https://archive.ph/wip/dnAgb>

в «Полянці» для них та за їх участю проводили: дні «Двіження первих»¹⁵¹, щоб детальніше познайомитися з «напрямами, місією й цінностями» руху; «урочисті» лінійки й заходи з виносом російського прапору¹⁵², використанням «георгіївської стрічки»¹⁵³; виконували пісні воєнних років із перевдяганням дітей у військову форму часів «великої вітчизняної війни»¹⁵⁴. Такі заходи впливають на свідомість дітей, стираючи їхню українську ідентичність.

151 https://vk.com/wall-56935332_4123, архів: <https://archive.ph/wip/SuAzd>

152 https://vk.com/wall-56935332_4148, архів: <https://archive.ph/wip/XeVhB>; https://vk.com/wall-56935332_4304, архів: <https://archive.ph/wip/TWGYN>

153 https://vk.com/wall-56935332_4427, архів: <https://archive.ph/wip/EzJpE>

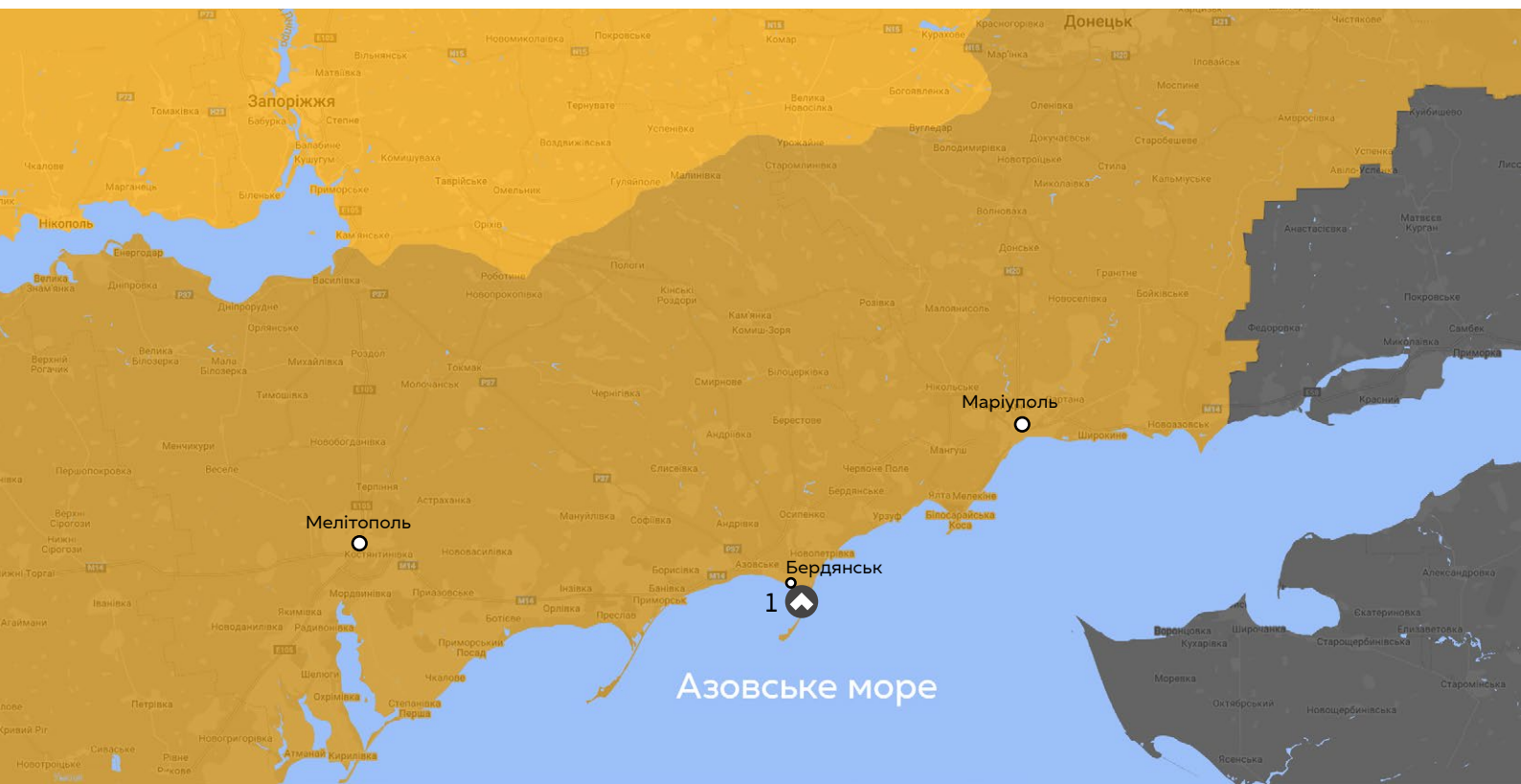
154 https://vk.com/wall-56935332_4160, архів: <https://archive.ph/wip/nAqac>

Табори ТОТ

У цьому розділі йдеться про табори на ТОТ Запорізької області, АР Крим і м. Севастополя, в яких перебували українські діти, які опинилися в окупації й відносно яких здійснювався вплив, спрямований на їх русифікацію, індоктринацію і мілітаризацію. Варто зазначити, що в таборах Криму¹⁵⁵ переважно відпочивають місцеві діти, однак зазвичай про це не повідомляється. Тому, попри відсутність конкретної інформації, ймовірність того, що в зазначених таборах перебувають також кримські діти, досить висока.

2.1. Запорізька область

1. Дитячий центр «Красная гвоздіка», м. Бердянськ, провулок Заслонова, 46.72618, 36.81913

Дитячий центр «Красная гвоздіка» (рос. — детский центр «Красная гвоздика»), директорка — *Шевцова Лілія Валеріївна*¹⁵⁶, розташований у місті Бердянськ. Центр на початку літа 2024 року відкрився, як **філіал міжнародного дитячого центру «Артек»**¹⁵⁷, перша зміна розпочалася 1 червня¹⁵⁸. Під час свого виступу директор «Артеку» Костянтин Альбертович Федоренко висловив подяку президенту РФ Путіну, Міністерству освіти РФ і так званому губернатору Запорізької області «за допомогу у відновленні роботи табору»¹⁵⁹.

За п'ять змін в таборі побувало **понад 1000 дітей** із ТОТ Донецької, Луганської, Херсонської і Запорізької областей.

Центр «Красная гвоздіка» з візитом відвідали перший заступник керівника Адміністрації Президента РФ Сергій Владиленович Кириєнко і так званий «губернатор Запорізької області» Балицький¹⁶⁰. На думку авторів звіту, їхній візит підкреслює підтримку й увагу до діяльності дитячого центру з боку влади Росії, а також сприяє формуванню лояльного ставлення до країни-окупанта серед дітей з ТОТ.

У таборі проводили зустрічі дітей з учасниками війни проти України. Один з таких «діалогів» із «ветераном СВО» Олександром Остапенком було організовано до «дня ВДВ» товариством «Знання» (рос. — «Знание») і держфондом «Защитники Отечества» (рос. — «Защитники Отечества»). За словами організаторів, молодь отримала «цінні знання» про «історію свята десантників, по-

156 https://t.me/kr_gvozdika/581, архів: <https://archive.ph/wip/dZFIP>

157 У звіті йдеться про міжнародний дитячий центр «Артек», розташований на ТОТ АР Крим

158 https://vk.com/artekrussia?w=wall-9400288_480383, архів: <https://archive.ph/I896D>

159 https://vk.com/wall-116028735_248363, архів: <https://archive.ph/3cj67>

160 https://vk.com/wall-214710140_499, архів: <https://archive.ph/wip/zvbVT>

двиги солдатів і мужність волонтерів спецоперації»¹⁶¹. Такі заходи спрямовані на формування у дітей викривленого уявлення про розпочату Росією війну проти України і роль у ній російських військових, які в очах неповнолітніх постають як герої, що нібито захищають «справедливі» інтереси своєї країни — Росії. При цьому замовчуються реальні причини агресії та її наслідки.

З метою формування в українських дітей патріотичних почуттів і гордості за російську історію, зокрема і воєнну, їм проводили екскурсію парком «Патріот» в місті Севастополь, де вони побачили танки Т-34, балістичні ракети, а також відновлені бліндажі та фронтові атрибути¹⁶².

Також у «Красній гвоздіці» проходила зміна «Двіженія первих», учасниками якої стали 200 неповнолітніх¹⁶³.

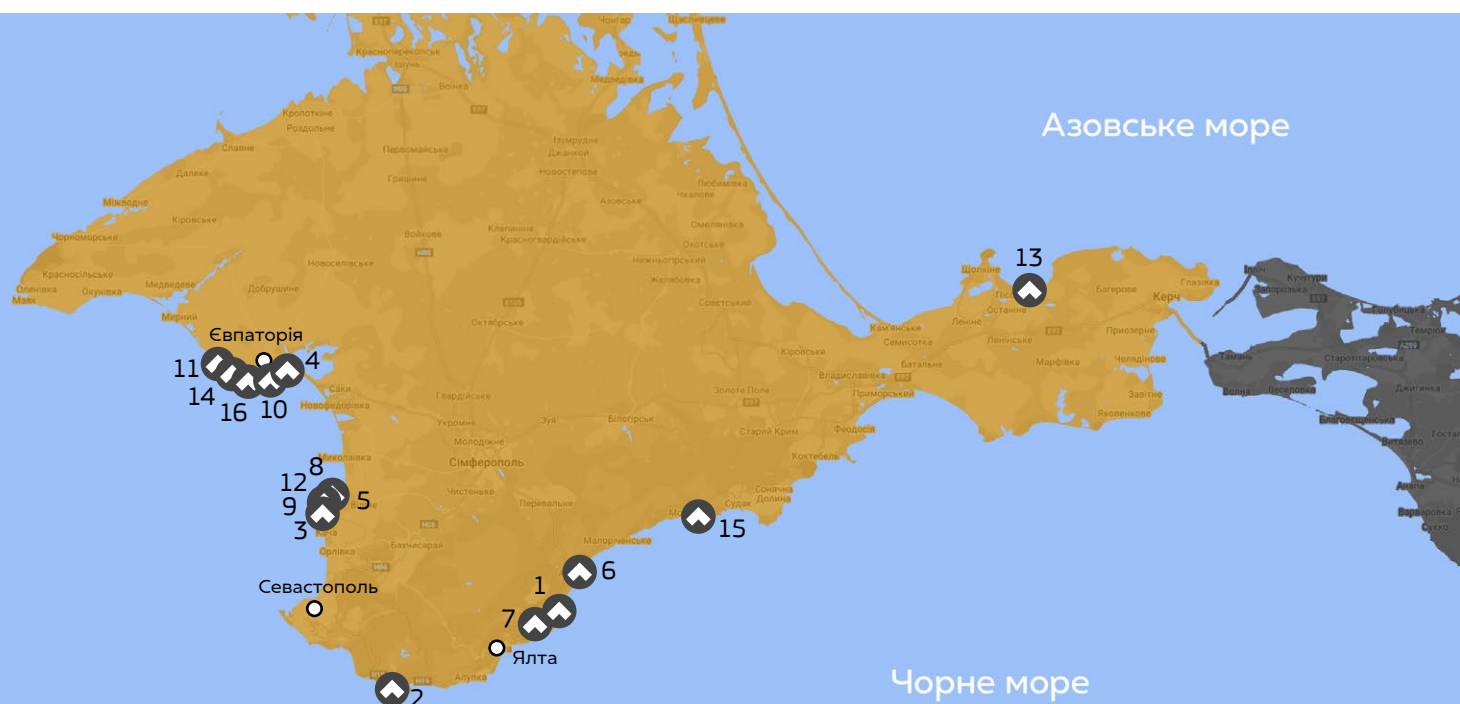

161 <https://t.me/obrzp/24241>, архів: <https://archive.ph/9fPJW>

162 https://vk.com/wall-214710140_565, архів: <https://archive.ph/wip/hzV0h>

163 https://vk.com/wall-214524833_150971, архів: <https://archive.ph/G7tBP>

2.2. Автономна Республіка Крим

1. Міжнародний дитячий центр «Артек», м. Ялта, селище Гурзуф, вул. Ленінградська, 41, 44.55101, 34.29854
2. «Селет – Ак Барс», молодіжний центр, м. Ялта, селище Форос, вул. Форосський спуск, 1, 44.38957, 33.77962
3. Табір відпочинку дітей «Брігантіна», с.Піщане, вул. Набережна, 8, 44.85398, 33.60689
4. Дитячий оздоровчий табір імені Ю.О. Гагаріна, м. Євпаторія, вул. Полупанова, 10, 45.1798, 33.34453
5. «Дельфін», оздоровчо-спортивний комплекс. Територія 1 - Бахчисарайський район, с. Піщане, Верхній городок, 34, 44.85553, 33.62627; територія 2 - Бахчисарайський район, с. Піщане, вул. Набережна, 9, 44.85496, 33.60425
6. Дитячий оздоровчий табір «Кіпаріс», м. Алушта, провулок Червоноармійський, 9, 44.68713, 34.41913
7. Дитячий центр відпочинку «Жемчужний берег», м. Ялта, селище Гурзуф, вул. Санаторна, 1, 44.54523, 34.27216
8. Дитячий оздоровчий табір «Мандарін», Бахчисарайський район, с. Піщане, Набережна, 11, 44.85768, 33.6044
9. Міжнародний молодіжний Центр «I&Camp», Бахчисарайський район, с. Піщане, вул. Набережна, 17, 44.84984, 33.60156
10. Дитячі оздоровчі табори «Зв'язний» та «Еволюція», м. Євпаторія, смт. Заозерне, вул. Алея Дружби, 1, 45.18131, 33.31341
11. Дитячий оздоровчий центр «Аліє паруса», м. Євпаторія, вулиця Алея Дружби, 23, 45.1654, 33.29251
12. Дитячий оздоровчий табір-пансіонат ім. О.В. Казакевича, Бахчисарайський район, с. Піщане, вул. Набережна, 6, 44.85106, 33.60258
13. Дитячий заклад оздоровлення та відпочинку «Автомобіліст», Єдикуйський (Ленінський) район, с. Нижньозаморське, 45.36603, 35.99632
14. Оздоровчий табір «Парус», м. Євпаторія, селище Заозерне, вул. Алея Дружби, 11в, 45.1733, 33.29989
15. Дитячий оздоровчий табір «Олімп», м. Судак, с. Морське, вул. Шевченко, 34 а, 44.82953, 34.80234
16. Дитячий оздоровчий табір «Юність», м. Євпаторія, вул. Алея Дружби, 7, 45.17603, 33.29939

Міжнародний дитячий центр «Артек» (рос. — «Международный детский центр “Артек”»), директор — *Федоренко Костянтин Альбертович*, розташований у місті Ялта, в селищі Гурзуф. Заклад найвищого рівня, який «відзначився» проведенням численних мілітаристських, «патріотичних» заходів протягом усього року, оскільки працює як табір цілий рік, а не лише під час літньої кампанії. За цю діяльність, а також за підтримку т. зв. СВО і вивезення дітей з ТОТ після повномасштабного вторгнення Росії в Україну, на центр і його директора накладено санкції Україною¹⁶⁴, Великою Британією¹⁶⁵, США¹⁶⁶, Швейцарією¹⁶⁷ та ЄС¹⁶⁸.

З відкритих джерел відомо, що в червні 2024 року до табору вивозили близько 100 дітей загиблих та постраждалих співробітників МНС Росії з ТОТ Донецької, Луганської та Херсонської областей¹⁶⁹. Також в інші місяці літа тут перебували діти з ТОТ АР Крим, міста Севастополь, Луганської і Донецької областей¹⁷⁰.

Заходи, активності та події, які проходили в «Артеці», були спрямовані на те, щоб сформувати у дітей російську ідентичність, орієнтовану на підтримку російської держави й її військових дій.

В «Артеці», в таборі «Полевой» (рос. — «Полевой»), проходила програма «Орден мужності» (рос. — «Орден мужества»), спрямована на військово-патріотичну підготовку молоді: діти брали участь у стрільбі в тирі, вчилися збирати/розбирати автомат тощо¹⁷¹.

«Культурні заходи», як-от музичний фестиваль «Тільки море за кормою» (рос. — «Только море за кормой»), включали виступи дітей у військовій формі, які співали «патріотичні» пісні, наприклад, з репертуару гурту «Любе»¹⁷².

Під час «відпочинку і оздоровлення» дітей в «Артеці» значна частина програми передбачала проведення зустрічей з учасниками т. зв. СВО, де діти дізнавалися про військові операції в Україні та особистий досвід військовослужбовців¹⁷³. Також «святкували» день прапора РФ разом

164 <https://www.president.gov.ua/documents/7722023-48973>

165 <https://www.gov.uk/government/publications/the-uk-sanctions-list>, архів: <https://archive.ph/Rdk83>

166 <https://ofac.treasury.gov/recent-actions/20230824>, <https://ofac.treasury.gov/recent-actions/20230824>

167 https://www.seco.admin.ch/seco/de/home/Aussenwirtschaftspolitik_Wirtschaftliche_Zusammenarbeit/Wirtschaftsbeziehungen/exportkontrollen-und-sanktionen/sanktionen-embargos/sanktionsmassnahmen/massnahmen-zur-vermeidung-der-umgehung-internationaler-sanktionen.html

168 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:L:2023:159I:FULL>

169 https://t.me/mchs_official/19571, архів: <https://archive.ph/wip/nbAlq>

170 На момент написання цього Звіту «Артек» не опублікував статистику щодо підсумків літньої оздоровчої кампанії, тому інформація про чисельність дітей з ТОТ і регіон може відрізнятися

171 https://vk.com/wall-120479755_121243, архів: <https://archive.ph/wip/ycBXv>

172 https://vk.com/wall-120479755_121262, архів: <https://archive.ph/wip/D5fDJ>

173 https://vk.com/wall-52668323_98536, архів: <https://archive.ph/wip/SEoMu>; https://artek.org/news/medianews_2024_07_03_2, архів: <https://archive.ph/wip/KGMJCJ>; https://artek.org/news/medianews_2024_06_28_1, архів: <https://archive.ph/auJxX>

із ними, ймовірно бійцями ПВК «Вагнер»¹⁷⁴ (судячи з розпізнавальних знаків на одязі). Окрім цього, проводили пам'ятні лінійки на честь загиблих¹⁷⁵ під час «великої вітчизняної війни» та «СВО»; збирали кошти¹⁷⁶ і писали листи¹⁷⁷ на підтримку військових, що беруть участь у війні проти України.

Серед інших заходів можна виокремити: екскурсії до «пам'ятних місць», зокрема, до «міста-героя» Севастополя для зустрічі з отцем В'ячеславом на тему «Стародавня Корсунь — колиска Руської цивілізації» (рос. — «Древняя Корсунь — колыбель Русской цивилизации»)¹⁷⁸; участь дітей в автопробігах із прапором РФ¹⁷⁹.

Молодіжний центр «Селет — Ак Барс» Міністерства у справах молоді Республіки Татарстан (рос. — молодежный центр «Сэлэт — Ак Барс» Министерства по делам молодежи Республики Татарстан), директорка — *Маслова Кіра Сергіївна*¹⁸⁰, розташований у місті Ялта, в селищі Форос. За літо 2024 прийняв близько 1000 дітей з тимчасово окупованих територій Запорізької, Херсонської, Луганської та Донецької областей. Зокрема 250 дітей з ТОТ відвідали першу зміну, 99 дітей з ТОТ Луганської області другу зміну, а третю — 300 дітей з ТОТ Запорізької області (Енергодару, Якимівки й Мелітополя), 297 учнів із ТОТ Херсонської, Запорізької, Донецької та Луганської областей^{181,182}. Серед заходів, до яких залучали українських дітей, були пропагандистські й мілітаризаційні. Зокрема, з Ресурсним центром підтримки добровольчості Республіки Крим (директор — Король Олександр Еразмович¹⁸³) і волонтерів АНО «Дім Молоді» (рос. — АНО «Дом молодежи», директор — Мещеряков Данііл Володимирович¹⁸⁴) проведено виїзний фестиваль «Моя рука підтримки СВО», під час якого діти сплести понад 40 тактичних браслетів та випалили на кожен медальйони-обереги для російських військовослужбовців, які беруть участь у війні проти України, а також написали їм листи подяки й підтримки¹⁸⁵. Подібні заходи спрямовані на формування у дітей позитивного ставлення до військовослужбовців країни-агресора, на сприйняття їх як героїв.

174 https://vk.com/wall-9400288_487277, архів: <https://archive.ph/wip/xxCSB>

175 https://vk.com/wall-120479755_121043, архів: <https://archive.ph/wip/7270J>

176 https://vk.com/wall-120479755_121090, архів: <https://archive.ph/wip/i5b4n>

177 https://vk.com/wall-892253_79084, архів: <https://archive.ph/wip/DuRSp>

178 https://vk.com/wall-120479755_121026, архів: <https://archive.ph/wip/89jLC>

179 https://vk.com/wall-120479755_121260, архів: <https://archive.ph/wip/WZh5Z>

180 Інформація про директорів таборів, зазначених в цьому розділі звіту, взята з Реєстру організацій відпочинку дітей та їх оздоровлення, які здійснюють діяльність на території Республіки Крим, опублікованого окупаційною владою: <https://monm.rk.gov.ru/ru/structure/53>, архів: archive.ph/wip/9Gn7t

181 https://t.me/zo_telegraf/14667, архів: archive.ph/wip/r7NMv

182 <https://khogov.ru/news/deti-iz-hersonskoj-oblasti-provedut-letnie-kanikuly-na-zapovednyh-territoriyah/>, архів: <https://archive.ph/YgReR>

183 <https://www.rusprofile.ru/id/1209100007445>, архів: archive.md/wip/8dL0h

184 <https://www.rusprofile.ru/id/1209100005400>, архів: archive.md/wip/fdFOM

185 https://vk.com/wall-213680353_1599, архів: <https://archive.ph/NX37B>

Табір відпочинку дітей «Брігантіна» (рос. — лагерь отдыха детей «Бригантина»), директорка — *Шаркова Ганна Іванівна*, розташований у *Бахчисарайському районі, в селі Піцане*: тут перебувала мінімум 101 дитина¹⁸⁶ з тимчасово окупованого міста Донецьк. Заїзд дітей та 6 супровідників відбувся в серпні 2024 року. В програмі додаткової освіти літнього відпочинку в таборі вказано, що вона покликана «формуванню почуття громадянськості й патріотизму до рідної країни»¹⁸⁷, тобто Росії. А в зміну, коли в закладі перебували діти з ТОТ, їх долучали «до історії та культури російського народу через перегляди мультфільмів про билинних героїв (Ілля Муромець, Добриня Микитич та ін.), за російськими народними казками та традиціями». Через такі активності пропагується набір цінностей і образів про «героїв», які «захищають землю і народ», формуючи у дітей позитивне сприйняття «захисту батьківщини-Росії».

Дитячий оздоровчий табір імені Юрія Гагаріна (рос. — детский оздоровительный лагерь имени Юрия Гагарина), директор — *Павицька Світлана Вікторівна*, розташований у *місті Євпаторія*. Вивезення до табору близько 800 дітей¹⁸⁸ з ТОТ організували так звані шефи-регіони з РФ і некомерційні організації:

- Калінінградська область і фонд «Цінність життя» (рос. — «Ценность жизни») для 500 неповнолітніх з Херсонської області: червень — близько 300¹⁸⁹, липень — близько 200¹⁹⁰;
- Ульяновська область в липні для 300¹⁹¹ учнів з окупованої частини Луганської області.

Такі поїздки проводили за активного сприяння місцевих окупаційних органів влади, зокрема «міністерств освіти»¹⁹². Так звана «заступниця голови ради депутатів міського округу Нова Каховка» Тетяна Анатоліївна Чернишова висловлює «слова вдячності» шефам, які оплатили поїздки, і т. зв. міністерству освіти, за забезпечення організації «відпочинку» 23 дітям з Нової Каховки¹⁹³.

«Робоча програма виховання дитячого оздоровчого табору Юрія Гагаріна» (далі — Програма) передбачає такі основні напрями виховання¹⁹⁴: **громадянське — «формування російської громадянської ідентичності, приналежності до спільноти громадян Російської Федерації, до народу Росії як джерела влади в російській державі й суб'єкта тисячолітньої Російської державності, знання та повага до прав, свобод і обов'язків громадянина Російської Федерації»** (прим. — переклад авторів звіту);

патріотичне — «виховання любові до рідного краю, Батьківщини, свого народу, поваги до інших народів Росії»

1.3. Основные направления воспитания

Практическая реализация цели и задач воспитания осуществляется в рамках следующих направлений воспитательной работы:

Направления воспитания	Целевые ориентиры
гражданское	формирование российской гражданской идентичности, принадлежности к общности граждан Российской Федерации, к народу России как источнику власти в российском государстве и субъекту тысячелетней Российской государственности, знание и уважение прав, свобод и обязанностей гражданина Российской Федерации
патриотическое	воспитание любви к родному краю, Родине, своему народу, уважения к другим народам России; историческое просвещение, формирование российского национального исторического сознания, российской культурной идентичности

186 <https://t.me/stranadlyadetej/1120>, архів: <https://archive.ph/wip/SWktP>

187 <https://disk.yandex.ru/d/Q4Q08rRyFGs6DA>, архів: <https://archive.ph/wip/QpNAs>

188 Інформація щодо кількості дітей взята з відкритих джерел, реальна цифра може бути іншою

189 https://vk.com/wall-215245628_1840, архів: <https://archive.ph/rGOSU>

190 https://t.me/radio_tavria/17992, архів: <https://archive.ph/wip/COTjz>

191 https://t.me/glava_lutugino_info/1867, архів: <https://archive.ph/wip/KAtZG>

192 https://vk.com/wall-215245628_1969, архів: <https://archive.ph/WeXWl>; <https://xn--80abciaqi6akebeuxa.xn--p1ai/news/details/300-yunyx-lutugincev-otpravilis-na-ozdorovlenie-v-krym>, архів: <https://archive.ph/wip/ZCW1n>

193 https://t.me/radio_tavria/17992, архів: <https://archive.ph/wip/COTjz>

194 <https://gagarin-evp.ru/camp>, архів: <https://archive.ph/ZSAIt>

історичне просвітництво, формування російської національної історичної свідомості, російської культурної ідентичності» (прим. — переклад авторів звіту).

Також у Програмі вказано, що у день відкриття (закриття) зміни і в дні державних свят РФ проводиться «урочиста церемонія підйому (спуску) Державного прапора» (прим. — російського). З огляду на те, що ця програма поширюється і на дітей з ТОТ, які перебували в таборі в той чи інший період, можна стверджувати: так намагаються сформувати у юного покоління належність до Росії як держави, особливо через акценти на «любов до батьківщини» і повагу до її символів.

Дітей з ТОТ залучали до відзначення таких дат: «день хрещення Русі»¹⁹⁵, який у розумінні російської пропаганди має безпосереднє відношення саме до РФ, а не України; «річниця Сталінградської битви»¹⁹⁶. Ці активності мають символічне значення, оскільки прищеплюють українським дітям історичну й культурну спадщину Росії. Цей табір також не став винятком щодо проведення дня «Двіженія первих»¹⁹⁷, під час якого діти розмальовували асфальт у кольори триколову¹⁹⁸.

Оздоровчо-спортивний комплекс «Дельфін» (рос. — оздоровительно-спортивный комплекс «Дельфин»), який входить до складу Державного унітарного підприємства Республіки Крим «Солнечная Таврика» (рос. — «Солнечная Таврика») ¹⁹⁹, керівниця філії — *Маниленко Лоліта Геннадіївна*, розташований у *Бахчисарайському районі, в селі Піщане*. А директоркою «Солнечної Таврики» є Людмила Олексіївна Єрмакова, на яку Європейський Союз наклав санкції за примусовий вивіз українських дітей²⁰⁰.

Починаючи з 2016 року²⁰¹, Чорноморське козацьке військо для підопічних дітей організовує літній «відпочинок» на базі певного табору. У цьому році профільна зміна «Школа молодих атаманів», для 500 «казачат»²⁰² з ТОТ АР Крим, проходила в таборі «Дельфін». Організатором зміни також виступило так зване Міністерство освіти, науки та молоді Республіки Крим, а керівником призначений «атаман» «Чорноморської Сотні» Володимир Володимирович Габелко²⁰³. Програма зміни має мілітаристський характер: проводилася Всеросійська військово-спортивна гра «Казачий сполох» (рос. — «Казачий сполох») ²⁰⁴, ГТО²⁰⁵ і спартакіада-змагання, спрямовані на підготовку допризовної «казачої» молоді до служби в армії РФ. Діти отримували навички кульової стрільби, тактичної медицини, фланкування й рубання шашкою.

Дитячий оздоровчий табір «Кіпаріс» (рос. — детский оздоровительный лагерь «Кипарис»), розташований у *місті Алушта*, ще один **відокремлений підрозділ «Солнечної Таврики»**, який очолює *Матвєєва Валентина Анатоліївна*, і **дитячий центр відпочинку «Жемчужний берег»** (рос. — детский центр отдыха «Жемчужный берег»), директор — *Криловецький Володимир Васильович*, розташований у *місті Ялта, в селищі Гурзуф*: організовували прийом дітей з ТОТ Донецької області^{206,207}. У таборах для дітей активно популяризують російську символіку, проводять пропагандистські зустрічі. Зокрема, в таборі «Кіпаріс» представники асоціації юристів РФ провели зустріч з дітьми²⁰⁸, активісти «Двіженія первих» провели для

195 https://vk.com/wall-160841160_13238, архів: <https://archive.ph/wip/A3I26>

196 https://vk.com/wall-160841160_13115, архів: <https://archive.ph/wip/tKIVf>

197 https://vk.com/wall-160841160_13227, архів: <https://archive.ph/wip/TdN3S>

198 https://vk.com/lagergagarin?w=wall-160841160_13198, архів: <https://archive.ph/wip/xK7Hi>

199 <https://camp-delfin.ru/>, архів: <https://archive.ph/kZFR0>

200 https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ%3AL_202302875&fbclid=IwAR05WU2jWbwJPH-ftbvh-Ho1L0wokBudRD2bqTwxYUYFJD8fv-LMgaag

201 https://vk.com/wall-211815935_3262, архів: <https://archive.ph/B4ChY>

202 https://vk.com/wall-193303062_11094, архів: <https://archive.ph/wip/FxOKa>

203 https://vk.com/wall-193303062_10981, архів: <https://archive.ph/wip/Ekbz5>

204 https://vk.com/wall-193303062_11026, архів: <https://archive.is/wip/lcU45>

205 https://vk.com/wall-193303062_11114, архів: <https://archive.ph/wip/fMcbx>

206 <https://t.me/fpdnr/12880>, архів: archive.ph/wip/d4x2M

207 <https://dan-news.ru/exclusive/pochti-sotnja-detej-iz-dnr-otdohnet-v-krymu-po-linii-profsojuzov/>, архів: <https://archive.ph/TldN9>

208 https://vk.com/wall-198641574_10694, архів: archive.ph/wip/jozqM

учасників заході²⁰⁹. Центр «Жемчужний берег» проводив святкування Дня військово-морського флоту РФ²¹⁰.

209 https://vk.com/wall-198641574_12456, архів: archive.ph/wip/lJaLM

210 https://vk.com/wall-124824176_5099, архів: <https://archive.ph/wip/vulCm>

Протягом літа 2024 року мінімум 1700 дітей²¹¹ з ТОТ (місто Енергодар Запорізької області) «відпочивали» у двох таборах Криму, які входять до складу **Товариства з обмеженою відповідальністю «Компанія “Чорномор”»**²¹²: **дитячий оздоровчий табір «Мандарін»** (рос. — детский оздоровительный лагерь «Мандарин»), директорка — *Шавиріна Крістіна Євгенівна*; **міжнародний молодіжний Центр «i&Camp»** (рос. — международный молодежный Центр «i&Camp» (АйКемп), директор — *Щербина Віталій Сергійович*. Обидва табори розташовані в селі *Піщане Бахчисарайського району*. Також в таборах перебували діти з ТОТ АР Крим, втім встановити точну кількість не вдалося²¹³.

Поїздки до таборів (на п'ять змін) дітей з окупованого Енергодару фінансує концерн «Росенергоатом» (рос. — «Концерн Росэнергоатом»)²¹⁴, задіяний Росією у війні проти України. Зокрема, «Росатом» бере безпосередню участь в окупації Запорізької АЕС. А координацією вивезення дітей займалася окупаційна адміністрація міста Енергодар²¹⁵.

У таборах «Ай-Кемп» і «Мандарін» «святкували дні Росії²¹⁶ й Військово-Морського Флоту РФ»²¹⁷. Під час цих заходів дітей залучали до різних конкурсів, концертів і акцій, спрямованих на утвердження гордості за російську державу, що закономірно веде до поступової втрати зв'язку з Україною. Активно використовували елементи російської символіки: аквагрим у кольорах триколірору, російський гімн, прапори.

Також у період перебування в таборі «Мандарін» дітей з ТОТ проводили зустріч із журналістами²¹⁸ — Дар'єю Авдєєвою та Денисом Симоненком. Останній — автор сюрреалістичного роману «Мить свободи» (рос. — «Миг свободы») «про війну Криму за незалежність»²¹⁹ від України.

Важливим елементом у таборах була ідеологія руху «Двіженіє первих»²²⁰, дітей навчали основам його діяльності через майстеркласи, наприклад, створення символічних оригамі й плакатів.

211 https://vk.com/wall-131845999_33899, архів: <https://archive.ph/wip/bOmSq>

212 <https://campmandarin.ru/o-kompanii/>, архів: <https://archive.ph/wip/RzcFv>

213 https://vk.com/wall-12594264_63846, архів: <https://archive.ph/wip/Is1dw>

214 https://t.me/ener_admin/6430, архів: <https://archive.ph/wip/QuMbl>; <https://t.me/energodarTV/251>, архів: <https://archive.ph/wip/8KwEM>

215 https://t.me/ener_admin/5776, архів: <https://archive.ph/wip/RnbVG>

216 https://vk.com/wall-296870_58719, архів: <https://archive.ph/wip/cyiOL>

217 https://vk.com/wall-296870_58720, архів: <https://archive.ph/wip/47bWh>

218 https://vk.com/wall-296870_58865, архів: <https://archive.ph/wip/jruuJ>

219 <http://xn--4--flc.xn--p1ai/prepody/52-andrej-trofimov.html>, архів: <https://archive.ph/wip/qBDLX>

220 https://vk.com/wall-153744445_33197, архів: <https://archive.ph/47bWh>

Товариство з обмеженою відповідальністю «Національний центр параолімпійської та дефлімпійської підготовки та реабілітації інвалідів» (керівник тимчасової адміністрації — *Папенін Микола Анатолійович*), до якого входять дитячі оздоровчі табори **«Звездний»** (рос. — «Звездный») і **«Еволюція»** (рос. — «Эволюция»), розташовані в місті *Євпаторія, селищі Заозерне*. З відкритих джерел стало відомо, що до них влітку 2024 року завозили щонайменше 200 дітей з ТОТ Запорізької²²¹ й Донецької²²² областей. І це тільки в червні. Заїзди зі вказаних регіонів, а також з ТОТ Луганської області, були і в інші місяці літа, втім встановити чисельність груп не вдалося.

Як завжди, не обійшлося без спонсорства регіонів РФ: дітям з ТОТ Запорізької області організувала «відпочинок» Мурманська область; дітям з окупованої Жданівки Донецької області — Магаданська область²²³, яка з 2022 року оплатила путівки 400 дітям.

У програмі виховання, розміщеній на сайті табору, відображено весь спектр російського патріотичного наративу, що наголошує на формуванні у дітей ідеалів служіння «батьківщині», себто Росії, поваги до її державних символів і військових традицій²²⁴.

У період перебування в таборах дітей з ТОТ проходила вікторина «Вклонімося великим тим рокам» (рос. — «Поклонимся великим тем годам»), суть якої полягала в тому, щоб учасники «перевірили свої знання на тему великої вітчизняної війни, згадали важливі дати та не забули героїв війни»²²⁵. Цей захід спрямований на виховання в українських дітей шани до військової історії Росії, яку представляють «спадкоємицею СРСР», і на просування наративу про «великі перемоги» і їхніх «нащадків».

Проходила зустріч із учасником т. зв. СВО, підполковником Василем Івановичем Зябкіним, який розповідав «про свій досвід, про важливість патріотизму й мужності»²²⁶. Також у дні, коли в таборах перебували діти з ТОТ, відбулася «урочиста лінійка» до дня Росії (12 червня)²²⁷.

Дитячий оздоровчий центр «Алие паруса» (рос. — детский оздоровительный центр «Алые паруса»), очолює *Щеколдін Володимир Геннадійович*, розташований у місті *Євпаторія*. Вирізняється проведенням заходів, які мають відвертий мілітаристський характер, а інтер'єр приміщень табору містить плакати з вогневої підготовки, щодо структури збройних сил РФ, про організацію несення служби тощо. Такий зміст і оточення не можна розцінювати, як ознаки місця відпочинку, вони суперечать інтересам дитини. В червні діти були залучені до святкування Дня служби військових сполучень Збройних Сил Росії, під час якого зав'язували «георгіївські стрічки», розігрували постанову про хлопчика-учасника т. зв. СВО тощо. В липні дитячий загін мав назву «Російський дух» (рос. — «Русский дух»), учасникам проводили лекцію з історії православ'я в Криму, а також демонстрували зброю, ймовірно, проводили навчання щодо поведінки з нею²²⁸. Ще

221 https://m.vk.com/wall-217630752_3033, архів: <https://archive.ph/TdN3S>

222 https://t.me/adm_zhdanovka/11395, архів: <https://archive.ph/wip/q9RFj>

223 https://t.me/adm_zhdanovka/11447, архів: <https://archive.ph/wip/lagrm>

224 https://evo-api.evolutionssport.ru/uploads/Programma_vospitaniya_DOL_Zvyozdnyj_2024_ecc769a5aa.pdf, архів: <https://archive.ph/SS35n>

225 https://vk.com/wall-147608368_9899, архів: <https://archive.ph/wip/UfNIG>

226 https://vk.com/wall-147608368_10916, архів: <https://archive.ph/o9IGE>

227 https://vk.com/wall-147608368_9222, архів: <https://archive.ph/zBpaY>

228 https://vk.com/wall-205029193_14884, архів: <https://archive.ph/wip/EhvD6>

одним видом активності дітей стало проведення заняття військово-патріотичного клубу «Відродження» (рос. — «Возрождение»), де діти вчилися збирати і розбирати автомат, а також в'язати різні вузли²²⁹.

Дитячий оздоровчий табір-пансіонат імені Казакевича» (рос. — детский оздоровительный лагерь-пансионат имени Казакевича), директор — *Луценко Максим Петрович*, розташований у *Бахчисарайському районі, в селі Піщане*. Цей заклад також був майданчиком перебування дітей з ТОТ: 90 дітей з Донецької області²³⁰, учнів шкіл окупованих Генічеського, Чаплинського та Каланчацького районів Херсонської області²³¹. Одним із завдань, визначених у

229 https://vk.com/wall-205029193_15058, архів: <https://archive.ph/wip/hUD4s>

230 <https://dan-news.ru/exclusive/pochti-sotnja-detej-iz-dnr-otdohnet-v-krymu-po-linii-profsojuzov/>, архів: <https://archive.is/TldN9>

231 https://t.me/mintourism_khersonobl/1201, архів: archive.ph/wip/n52yR

програмі для дитячого оздоровчого табору, є «сприяти формуванню громадянської позиції, почуття патріотизму». Серед заходів для досягнення цього завдання — святкування Дня Росії, знайомство з російськими національними звичаями і проведення диспуту «Я патріот», метою якого є пробудження у дітей почуття гордості за «рідну вітчизну» (себто Росію)²³². Крім цього, серед проведених заходів значна кількість була спрямована на русифікацію українських дітей. Зокрема, учасники зміни в фотоконкурсі повинні були використовувати російську символіку²³³, були вбрані в одяг з елементами радянської атрибутики²³⁴, а також залучались до святкування Дня прапора РФ, під час якого організаторами нав'язується сприйняття Росії як «своїї» країни, а її традицій і культури як рідних²³⁵. Ще одним пропагандистським заходом стало проведення квесту «Важливі люди Росії. Воскові фігури» (рос. квеста — «Важные люди России. Восковые фигуры») — подорож крізь історію Росії, де дітям розповіли про «велич» очільників від Петра I до Володимира Путіна²³⁶.

Дитячий заклад оздоровлення та відпочинку «Автомобіліст» (рос. — детское заведение оздоровления и отдыха «Автомобилист»), директор — *Орехов Олексій Павлович*, розташований в *Єдикуйському (Ленінському) районі, в селі Нижньозаморське*. Відомо про 260 дітей з ТОТ міста Ясинувата Донецької області, віком від 7 до 17 років, які були на третій табірній зміні²³⁷. Організаторами цієї поїздки стали співробітники Управління освіти Челябінської області РФ, який є т. зв. регіоном-шефом²³⁸. Щоденне перебування дітей в таборі починалося з урочистої лінійки, на якій підіймали прапор Російської Федерації під звуки російського гімну: це спрямоване на русифікацію дітей і нав'язування російської культури²³⁹. Бесіду про значення російського прапора для дітей провів т. зв. прокурор Ленінського району Криму²⁴⁰. Також під час зміни було проведено кілька ідеологічних заходів, присвячених «Дню пам'яті дітей, що загинули на Донбасі», фактично спрямованих на дискредитацію ЗСУ і формування у дітей хибного сприйняття подій війни проти України^{241,242}.

232 [https://kazakevicha.ru/files/project_5392/dokumenty/programma_2024gpdf_240221_223022_\(1\).pdf](https://kazakevicha.ru/files/project_5392/dokumenty/programma_2024gpdf_240221_223022_(1).pdf), архів: [https://web.archive.org/web/20240815043634/https://kazakevicha.ru/files/project_5392/dokumenty/programma_2024gpdf_240221_223022_\(1\).pdf](https://web.archive.org/web/20240815043634/https://kazakevicha.ru/files/project_5392/dokumenty/programma_2024gpdf_240221_223022_(1).pdf)

233 https://vk.com/wall-212851588_1984, архів: <https://archive.ph/wip/b6YZu>

234 https://vk.com/wall-212851588_2136, архів: <https://archive.ph/wip/o37ZN>

235 https://vk.com/wall-212851588_2580, архів: <https://archive.ph/wip/RdZiw>

236 https://vk.com/wall-212851588_1966, архів: https://web.archive.org/web/20240818214305/https://vk.com/wall-212851588_1966

237 <https://crimea24tv.ru/content/s-nachala-sezona-leninskiy-rayon-prinya/>, архів: <https://archive.ph/wip/6f6Mm>

238 <https://xn--80abciaqi6akebeuxa.xn--p1ai/news/details/blagodarya-chelyabinskoj-oblasti-deti-iz-yasinovatoj-otdyxayut-v-krymu>, архів: <https://archive.is/y5UZQ>

239 https://vk.com/club42117824?w=wall-42117824_7237, архів: <https://archive.is/mE5ob>

240 https://vk.com/wall-42117824_7447, архів: <https://archive.ph/wip/uqZeh>

241 https://vk.com/wall-42117824_7225, архів: <https://archive.is/82XiY>

242 https://vk.com/wall-42117824_7227, архів: <https://archive.is/rM52m>

Оздоровчий табір «Парус» (рос. — детский оздоровительный лагерь «Парус»), очолює *Кирилюк Костянтин Миколайович*, розташований у місті *Євпаторія, в селищі Заозерне*: один із тих закладів, куди найактивніше вивозили дітей з окупованих територій на ТОТ АР Крим. У червні 2024 року на першу зміну завезено 150 дітей з ТОТ Кам'янсько-Дніпровського району і міста Енергодар Запорізької області^{243,244}, 300 дітей з ТОТ міста Краснодона і Краснодонського району Луганської області, серед яких діти із сімей учасників т. зв. СВО, багатодітних сімей, діти-сироти і діти, позбавлені батьківського піклування^{245,246}. На другу зміну 23 червня до табору привезли ще 115 дітей з ТОТ Краснодонського району Луганської області, а також ТОТ Запорізької області²⁴⁷. В липні на третій зміні були діти з ТОТ Запорізької області, з них 98 з ТОТ Кам'янсько-Дніпровського району і 37 з міста Енергодара^{248,249}. На наступні зміни вивозили дітей з ТОТ Луганської області — групами по 224, 145, 138 дітей з Краснодонського району^{250,251,252,253}. Всі вивезення дітей в цей табір відбулися за сприяння Тюменської області РФ. Проте умови, в яких діти перебували, були далекі від комфортних, відпочинкових. Про це свідчать, зокрема, коментарі їхніх батьків у соцмережах про те, що багато дітей просяться додому²⁵⁴, діти хворіють і перебувають в одних кімнатах зі здоровими однолітками²⁵⁵. Наповнення програми теж не можна вважати укладеним з урахуванням найкращих інтересів дитини, воно наповнене пропагандистськими і милітаризаційними заходами.

«День Росії» в таборі відзначився проведенням акції «Безсмертний полк», у якій взяли участь 500 дітей з табору і члени військово-патріотичного центру «Кордон Тарханкут» (рос. — «Кордон Тарханкут»), які влаштували для дітей майстерклас зі збирання-розбирання пістолета, демон-

243 https://m.vk.com/wall-214659979_4322, архів: <https://archive.ph/1J211>

244 https://m.vk.com/wall-214659979_4301, архів: <https://archive.is/n0hF9>

245 <https://krasnodon-adm.ru/news/665dc4edae61ff282cd83e1d>, архів: <https://archive.is/cPIFo>

246 https://vk.com/wall-211012155_4050, архів: <https://archive.is/CU6Hd>

247 <https://t.me/krasnodoninfo/27996>, архів: archive.ph/wip/WG0sW

248 https://vk.com/wall-211012155_4496, архів: <https://archive.is/e3u2g>

249 https://t.me/ener_admin/6791, архів: archive.ph/wip/Xjbrb

250 <https://krasnodon-adm.ru/news/6697d6534eed65ac5399fd47>, архів: <https://archive.is/TSQEk>

251 <https://t.me/krasnodoninfo/30950>, архів: archive.ph/wip/mUKnr

252 https://vk.com/wall-211012155_4798, архів: https://web.archive.org/web/20240816044306/https://vk.com/wall-211012155_4798

253 <https://t.me/krasnodoninfo/31115>, архів: archive.ph/wip/ooCf7

254 https://vk.com/wall-211012155_4169, архів: <https://archive.is/htQfS>

255 https://vk.com/wall-211012155_4358, архів: <https://archive.is/AY9JV>

стрували будову протигаза^{256,257}. Згаданий військово-патріотичний центр став організатором і військово-патріотичної гри «Зірниця» (рос. — «Зарница»), де діти у супроводі учасників бойових дій (військовослужбовців РФ) пройшли навчання основам ГТО, складання-розбирання автомата, стрільби з пневматичної зброї, а також показували знання «історії Криму»^{258,259}. Також дітей залучають до написання листів військовослужбовцям РФ, виготовлення маскувальних сіток, тактичних браслетів й «урочистої символіки» в кольорах прапору РФ²⁶⁰. Діти в таборі вчать текст пропагандистської пісні «Я росіянин» (рос. — «Я русский») і виконують її²⁶¹, скандують слоган руху «Двіженіє первих»: «Бути з Росією, бути людиною, бути разом, бути у русі, бути першими» (рос. — «Быть с Россией, быть человеком, быть вместе, быть в движении, быть первыми»), деякі діти одягнені в бейсболки з символікою провладної партії «Єдина Росія» (рос. — «Единая Россия») ²⁶². Більше того, дітям із ТОТ Запорізької й Луганської областей, які під час перебування у таборі взяли участь у змаганнях з водно-спортивного багатоборства, співробітники МНС РФ вручили сертифікати на навчання у Навчальному центрі судноплавства у Санкт-Петербурзі. Фактично це є спонуканням вступати до вишу й жити на території Росії²⁶³.

256 https://vk.com/wall-211012155_4095, архів: <https://archive.ph/uouXy>

257 https://vk.com/wall-211012155_4098, архів: <https://archive.is/MoHKB>

258 https://vk.com/wall-211012155_4132, архів: <https://archive.is/YrFxQ>

259 https://vk.com/wall-211012155_4769, архів: https://web.archive.org/web/20240816045201/https://vk.com/wall-211012155_4769

260 https://vk.com/wall-211012155_4382, архів: <https://archive.is/JxSux>

261 https://vk.com/wall-211012155_4289, архів: <https://archive.is/MRSgr>

262 https://vk.com/wall-211012155_4342, архів: <https://archive.is/MnE62>

263 https://vk.com/wall-201303207_6978, архів: https://web.archive.org/web/20240816045809/https://vk.com/wall-201303207_6978

Дитячий оздоровчий табір «Олімп» (рос. — Детский оздоровительный лагерь «Олимп»), очолює *Денисов Олександр Анатолійович*, розташований у місті Судак, став ще одним із мережі таборів перевиховання українських дітей. До «Олімпу» вивозили дітей з ТОТ Донецької області²⁶⁴. Для роботи з дітьми як вожатих залучили учасників Луганського регіонального відділення Молодіжної загальноросійської громадської організації «Російські студентські загони» (рос. — Молодежной общероссийской общественной организации «Российские Студенческие Отряды»). Заходи, які проводили для дітей протягом зміни, були наповнені пропагандистським змістом і спрямовані на русифікацію дітей з ТОТ. Зокрема, під час відзначання дня пам'яті й скорботи «Пам'ять серця» діти вивчали пісні Великої Вітчизняної війни, дізнавалися про подвиги героїв Росії, малювали символіку РФ та т. зв. ДНР²⁶⁵. Також дітям проводили заходи представники «Двіженія первих» (рос. — «Движение Первых»), метою яких була популяризація руху й агітація вступу до його членів²⁶⁶.

Дитячий оздоровчий табір «Юнонь» (рос. — детский оздоровительный лагерь «Юность»), очолює *Мамутова Ельвіра Віліївна*, розташований у місті Євпаторія. Окрім дітей з ТОТ АР Крим, приймав і 350 українських дітей з ТОТ міста Мелітополь Запорізької області²⁶⁷. В зміну перебування дітей з ТОТ в таборі проводили заходи до Дня Росії, під час яких діти тримали російські прапори, вишикувалися у формі літери V, яка є символікою підтримки військової агресії Російської Федерації проти України²⁶⁸. Також діти грали у гру лазертаг, яка імітує бій на полі зі зброєю²⁶⁹.

264 <https://t.me/mig41/35775>, архів: <https://archive.ph/wip/KqXyu>

265 https://vk.com/wall-226215441_192, архів: archive.ph/wip/5lnaH

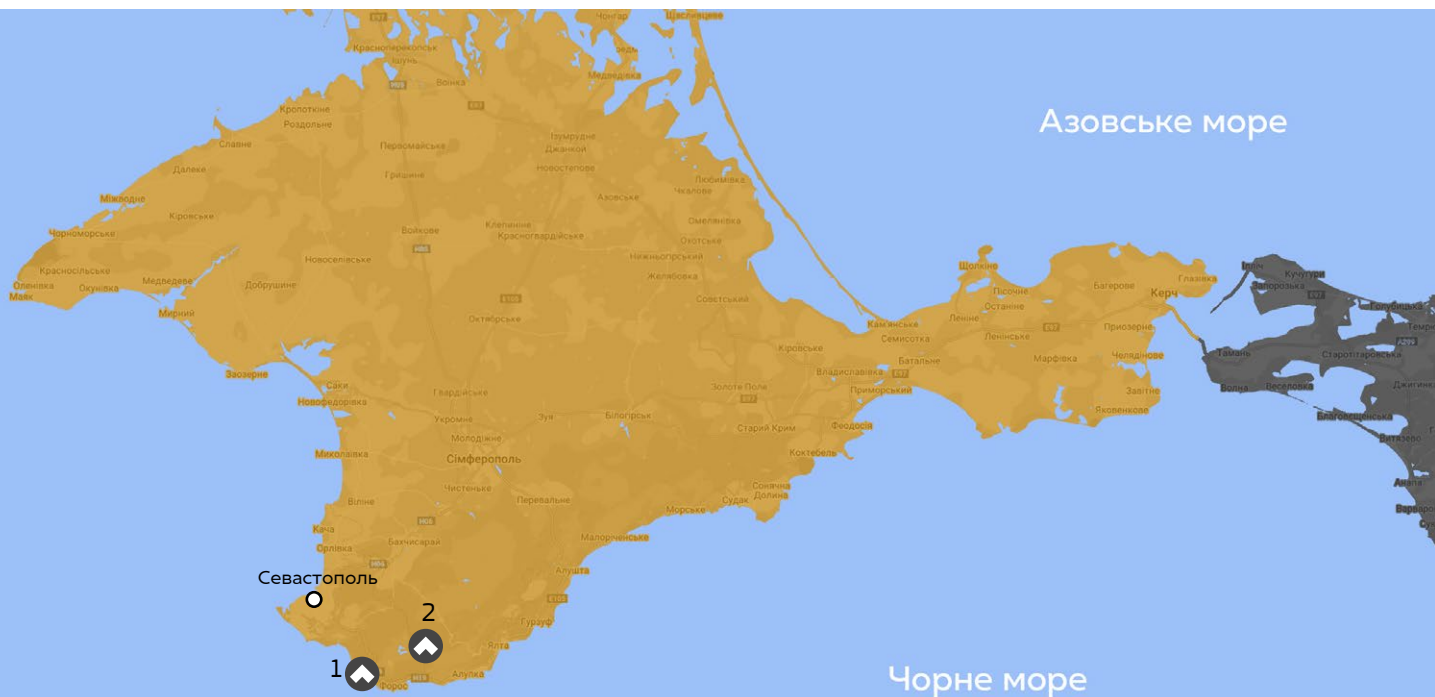
266 <https://t.me/olimpdetilager/367>, архів: archive.ph/wip/NG4QI

267 <https://www.mk-zap.ru/social/2024/06/02/yunye-melitopolcy-otpravilis-na-letniy-otdykh-v-krym.html>, архів: <https://web.archive.org/web/20240721210954/>

268 https://vk.com/unocamp?w=wall-209434094_1688, архів: archive.ph/wip/AxlVs

269 https://vk.com/unocamp?w=wall-209434094_1685, архів: <https://web.archive.org/web/20240805002931/>
https://vk.com/unocamp?w=wall-209434094_1685

2.3. Місто Севастополь

1. Дитячий оздоровчий табір «Ласпі», м. Севастополь, Балаклавський район, вулиця Севастопольська зона ПБК, 44.41678, 33.71007

2. Дитячі оздоровчі табори «Горний», м. Севастополь, с. Колгоспне, вул. Колхозпна, 2, 44.47725, 33.88559

Дитячі оздоровчі табори «Ласпі» (рос. — «Ласпи») і **«Горний»** (рос. — «Горный»), які входять до складу так званої Державної автономної установи міста Севастополя Регіональний дитячий освітній центр «Планета дитинства» (рос. — Государственное автономное учреждение города Севастополя Региональный детский образовательный центр «Планета дитинства»). Щодо керівництва²⁷⁰: *Грушин Андрій Вікторович* керує «Ласпі», *Сидоренко Олексій Михайлович* — очолює «Горний», а директором «Планети дитинства» є *Гріднєв Сергій Геннадійович*.

У вказаних таборах найчастіше перебувають саме діти із ТОТ міста Севастополь, оскільки на їх оздоровлення виділяються кошти з бюджету міста²⁷¹. Втім, на момент написання звіту статистика щодо їх кількості відсутня. У літню кампанію 2023 року в цих таборах «відпочивали» 2954²⁷² діти з міста Севастополь. Тому можна лише припустити, що цього літа їх кількість приблизно така ж. Також є інформація про вивезення до «Ласпі» дітей з ТОТ Донецької області²⁷³.

270 <https://edu.sev.gov.ru/organizatsiya-predostavleniya-obrazovaniya/otdykh-i-ozdorovlenie-detey-v-gorode-sevastopole/reestr-organizatsii-otdykha-i-ozdorovleniya-v-gorode-sevastopole/?21092024>, архів: <https://archive.ph/wip/H21p2>

271 <https://edu.sev.gov.ru/organizatsiya-predostavleniya-obrazovaniya/otdykh-i-ozdorovlenie-detey-v-gorode-sevastopole/letnyaya-ozdorovitel'naya-kampaniya/?21092024>, архів: <https://archive.ph/tytAR>

272 <https://profsevas.ru/2023/03/29/sevastopolskaya-trjkhstoronnnyaya-komi-3/>, архів: <https://archive.li/kxqDE> https://sev.gov.ru/info/news/196115/?sphrase_id=3266913, архів: <https://archive.ph/EPJwX>

273 <https://t.me/fpdnr/12782?single>, архів: <https://archive.ph/wip/ndc7p>

У дитячих оздоровчих таборах проходили зміни військово-патріотичної спрямованості: «Зростаємо патріотами» на тему «Патріотичний десант»²⁷⁴ у «Горному» і «Школа майбутніх командирів» у «Ласпі»²⁷⁵. Остання була організована регіональним відділенням «Юнармії» (рос. — «Юнармія»), в ній взяли участь 600 дітей²⁷⁶, для яких професійні інструктори, а також військово-вслужбовці Чорноморського флоту, курсанти військово-морського училища проводили заняття з вогневої та стройової підготовки, тренування з врятування життя екіпажу корабля, захист від зброї масового ураження, ведення радіопереговорів та керування БПЛА. Як заявляють організатори військової зміни, **«головною ідеєю програми “Школа майбутніх командирів” є збереження історичної пам’яті про нашу країну, її досягнення та успіхи, а також про героїчні подвиги народу у боротьбі за захист суверенітету нашої Вітчизни у середовищі дітей і молоді»**²⁷⁷ (прим. — переклад авторів звіту, йдеться про Росію).

274 <https://planeta-detstva-sevastopol.ru/wp-content/uploads/2024/06/%D0%93%D0%BE%D1%80%D0%BD%D1%8B%D0%B9-2-%D1%81%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%B0.pdf>, архів: <https://archive.ph/4QbmR>

275 <https://planeta-detstva-sevastopol.ru/wp-content/uploads/2024/06/%D0%9B%D0%B0%D1%81%D0%BF%D0%B8-3-%D1%81%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%B0.pdf>, архів: <https://archive.ph/9BAsD>

276 https://vk.com/wall-177557250_26859, архів: <https://archive.ph/9BLGe>

277 https://vk.com/wall-122681115_7252, архів: <https://archive.ph/3WLNW>

З 2011 року, з
українського Криму

Наша місія

Наближаємо реінтеграцію
населення (де)окупованих
територій та закладаємо
основи гарантій неповторення

info@almenda.org

